

Nettverkssamfunnets diasporaer:

Hvordan kan IKT-basert interaksjon endre transnasjonale migranternes sosiale felt?

Stian-Are Tvette Zachrisen

Masteroppgave i samfunnsgeografi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

September 2006

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært en lærerik og utviklende prosess for meg. Det har også vært en langvarig prosess, og bare det å finne riktig tema var en utfordring. For de som kjenner meg godt, kommer det nok ikke som noen stor overraskelse at det var nettopp geograf jeg skulle bli. Interessen for dette faget ble vekket så tidlig som i 10-års alderen, da jeg begynte å tegne mine egne kart etter gamle atlas og kartbøker. Min andre store interesse, datateknologi, kom i ungdomsårene, etter at jeg kjøpte min første datamaskin (en *Amiga 500*) for konfirmasjonspengene. Kanskje er det da naturlig, at det temaet jeg endte opp med for dette masterprosjektet kombinerer disse to store interessene i mitt liv.

Det er flere mennesker som fortjener takk nå som oppgaven endelig er ferdig. Jeg vil først rette en stor takk til alle dere som stilte opp som informanter og delte deres tanker, meninger og opplevelser med meg. Uten dere hadde jeg ikke hatt noen oppgave å skrive. Jeg vil også takke mine veiledere, Jørgen Carling og Per Gunnar Røe, for innsiktsfulle innspill og tilbakemeldinger gjennom hele prosessen. En stor takk fortjener også mine foreldre, Berit og Pål. Takk for all deres støtte og alle gode råd. Og Mormor, din hjelp gjorde det mulig for meg å i det hele tatt ta fatt på dette studiet. Tusen takk. Til slutt, en stor takk til Vanessa for at du har oppmuntret og inspirert meg gjennom hele arbeidet, og for at du alltid har hatt troen på meg.

Innhold

Kapittel 1. Innledning.....	7
1.1. Verden blir mindre.....	7
1.2. Diasporabegrepet.....	9
1.3. Utviklingen av nettverkssamfunnet.....	10
1.4. Presentasjon av problemstillingen.....	12
1.5. Tidligere forskning.....	12
1.6. Befolkningsgruppene som studeres.....	14
1.7. Oppgavens oppbygning.....	15
Kapittel 2. Teoretiske perspektiver.....	17
2.1. Innledning.....	17
2.2. Ulike syn på nettverkssamfunnet.....	17
2.3. Samspill og synergier mellom fysiske og virtuelle rom.....	20
2.4. Diasporaer og transnasjonalisme.....	23
2.5. Transnasjonale sosiale felt.....	25
2.6. Forskjellige digitale kommunikasjonsteknologier.....	26
2.7. Cyberspace: Samlende eller ekskluderende?.....	28
2.8. Teorier om substitusjon og komplementering.....	30
Kapittel 3. Metode.....	33
3.1. Innledning.....	33
3.2. Metodevalg.....	33
3.3. Rekruttering av informanter.....	34
3.4. Intervjuprosessen.....	37
3.5. Analyse og tolkning.....	39
3.6. Troverdighet.....	40
3.7. Bekreftbarhet.....	42
3.8. Overførbarhet.....	42
Kapittel 4. Muligheter og barrierer.....	44
4.1. Innledning.....	44
4.2. Ulike former for virtuell interaksjon.....	44
4.3. Internett eller telefon? Er det egentlig noen forskjell?.....	46
4.4. Transnasjonale sosiale felt i Cyberspace.....	48
4.5. Et nytt, samlende rom?.....	51
4.6. Hindringer mot Internetts muligheter til å virke transnasjonalt samlende.....	54
Kapittel 5. Fysiske og virtuelle rom.....	61
5.1. Innledning.....	61
5.2. Virtuelle møteplasser.....	61
5.3. Substitusjon eller komplementering?.....	64
5.4. Hva gjør kommunikasjonsteknologien med mellommenneskelige relasjoner?.....	67
5.5. Sosiale felt i Cyberspace, i dag og i fremtiden.....	70
Kapittel 6. Konklusjon.....	74
Litteraturliste.....	78

Tabelliste

Tabell 1. Noen demografiske fakta om Filippinene, Iran og Latvia.....	14
Tabell 2: Informantene i undersøkelsen, med kjønn og omtrentlig alder.....	34

Figurliste

Figur 1. En krympende verden.....	8
Figur 2. Internettbrukere på verdensbasis (millioner) 1995-2000.....	11
Figur 3. Kafétopologi.....	22

Vedlegg

Vedlegg 1. Intervjuguide.....81

Kapittel 1.

Innledning

1.1. Verden blir mindre

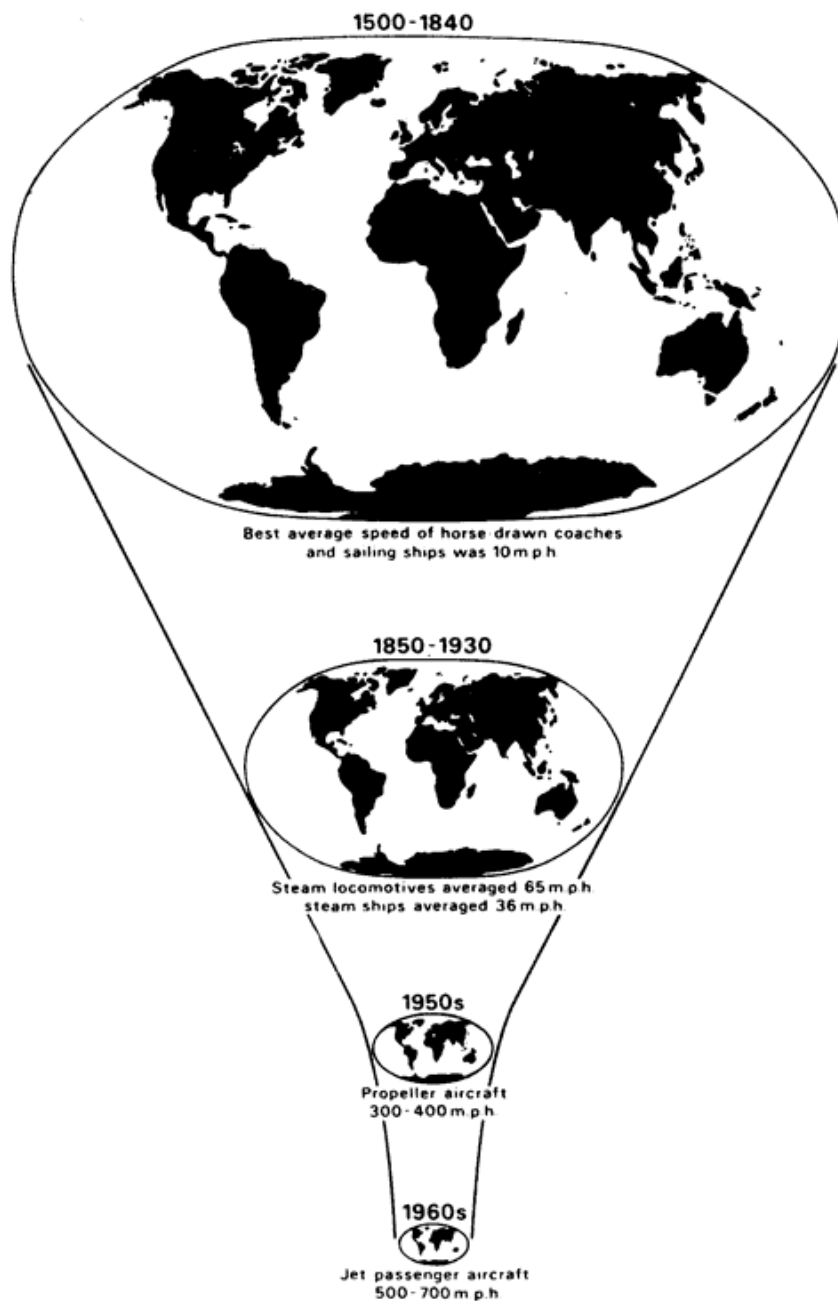
"Today, after more than a century of electric technology, we have extended our central nervous system in a global embrace, abolishing both space and time as far as our planet is concerned" (McLuhan 1964:3).

Mennesker som står hverandre nær, og særlig mennesker som er i familie med hverandre, er på mange måter knyttet sammen med hverandre gjennom sterke sosiale bånd. Gjennom det aller meste av den menneskelige historie ble disse båndene svært sjelden strukket særlig langt. Selv om det fantes unntak i form av visse medlemmer av overklassen, sjøfolk og eventyrere, bodde de aller fleste mennesker på samme sted hele livet, på gårdsbruk, på isolerte boplasser, eller i små landsbyer. Transportmidlene var begrenset til seilskip og hester, mennesker hadde sjelden incentiver til å forflytte seg over store avstander, og kommunikasjon med fjerntliggende strøk var en umulighet.

I dag seg verden helt annerledes ut. De siste 40 årene har det vært mye snakk om at verden er i ferd med å bli en "global landsby". Uttrykket *the global village* ble første gang brukt av Marshall McLuhan (1964) for å beskrive en verden der mennesker har fått et landsby-lignende samhandlingsmønster, men i global skala. Innovasjoner innen transportteknologi de siste 200 årene har ført til at den tiden et menneske bruker på å tilbakelegge store avstander i dag er drastisk redusert.

Dagens globale mobilitetsmønstre er imidlertid bare det foreløpig siste steget i en lang prosess av innovasjoner i transport- og kommunikasjonsteknologi, en prosess som egentlig

startet med de første menneskelige sivilisasjoner. Et sentralt begrep i denne sammenheng er *avstandsfriksjon*, altså den tid og kostnad som er nødvendig for å bevege seg og kommunisere over lengre distanser. Denne friksjonen har blitt svakere gjennom historien ettersom ny teknologi har kommet på banen. Fra seilskip, hester og brevduer gikk man via dampskip, tog og telegraf, til biler, radio, fly og telefon (Hampton 2004).

Figur 1. En krypende verden

Kilde: Harvey (1989).

Figur 1 er en illustrasjon av hvordan utvikling av ny transportteknologi har ført til at verden stadig oppleves mindre. Siden jetflyenes inntog på 1960-tallet har det vært mulig for mennesker å forflytte seg til den andre siden av kloden på under 24 timer. Dette har gjort det enklere og rimeligere for folk flest å bevege seg globalt, og i dag er det forholdsvis vanlig at familiemedlemmer bor på vidt forskjellige steder. Selv om andelen av verdens befolkning som migrerer *transnasjonalt* fortsatt ligger under tre prosent, er denne andelen større enn den noen gang tidligere har vært (Friedman 2005). Selvsagt kan man ikke holde transportteknologien alene ansvarlig for utviklingen av dagens transnasjonale migrasjonsmønstre, men uten denne teknologien hadde migrasjonsmønstrene sett helt annerledes ut enn de gjør. *Diasporaer* har riktignok eksistert i flere tusen år, men fenomenet har økt drastisk i omfang i takt med transportteknologiske innovasjoner.

1.2. Diasporabegrepet

Begrepet *diaspora* kommer opprinnelig fra et gresk ord som refererer til spredningen av såkorn. Det ble lenge brukt om en spesifikk historisk prosess, nemlig spredningen av jødene fra områdene rundt det indre Middelhav i perioden 587 f.Kr. til ca 200 e.Kr. De tidlige akademiske diskusjoner av diasporafenomenet knyttet diasporabegrepet til den jødiske diaspora samt andre "klassiske" diasporaer (den armenske og den greske) og diskusjonene var konsentrert rundt tilfeller som var sammenlignbare med disse. Etter hvert fikk imidlertid uttrykket en bredere betydning, og det blir i dag brukt om nesten alle typer eksilmiljøer. En moderne definisjon av begrepet kommer fra Brubaker (2005), som identifiserer tre kjerneelementer som kjennetegner diasporasamfunn. Det første, og mest allment aksepterte kriteriet, er *spredning*. Dette kan tolkes smalt som tvunget spredning, bredere som enhver type romlig spredning på tvers av nasjonale grenser, eller aller bredest slik at også spredning innenfor landegrenser regnes med. Den bredeste tolkningen blir stadig mer vanlig.

Det andre kriteriet, som er det som har vært mest omdiskutert i nyere teori, er *orientering mot et hjemland*. Man har i stor grad gått bort fra den gamle, nærmest teleologiske oppfatningen av at diasporabefolkninger ser på hjemlandet, enten dette er en nasjonalstat eller en etnisk gruppe, som sitt sanne ideelhjem som de en gang vil returnere til. Selv den klassiske jødiske diasporaen passer ikke alltid inn i et slikt bilde, og det gjør heller ikke nyere diasporaeksempler som for eksempel den sørasiatiske, der fokuset i langt større grad er på å

gjenskape en kulturell identitet uavhengig av sted, enn på geografiske røtter og drømmer om å returnere.

Det tredje kriteriet er *vedlikehold av sosiale grenser*, som går ut på at et diasporasamfunn beholder en distinkt identitet som skiller diasporamedlemmene fra befolkningen i destinasjonslandene. Dette kan foregå ved at diasporaene aktivt motsetter seg assimilasjon, eller ved at de ufrivillig ekskluderes. Dersom vedlikeholdet av diasporabefolkningers sosiale grenser mot mottakersamfunnene foregår over flere generasjoner, er det spesielt interessant. At førstegenerasjons migranter vedlikeholder slike grenser er naturlig, men over tid skjer det som regel en erodering av disse grensene gjennom assimilasjon.

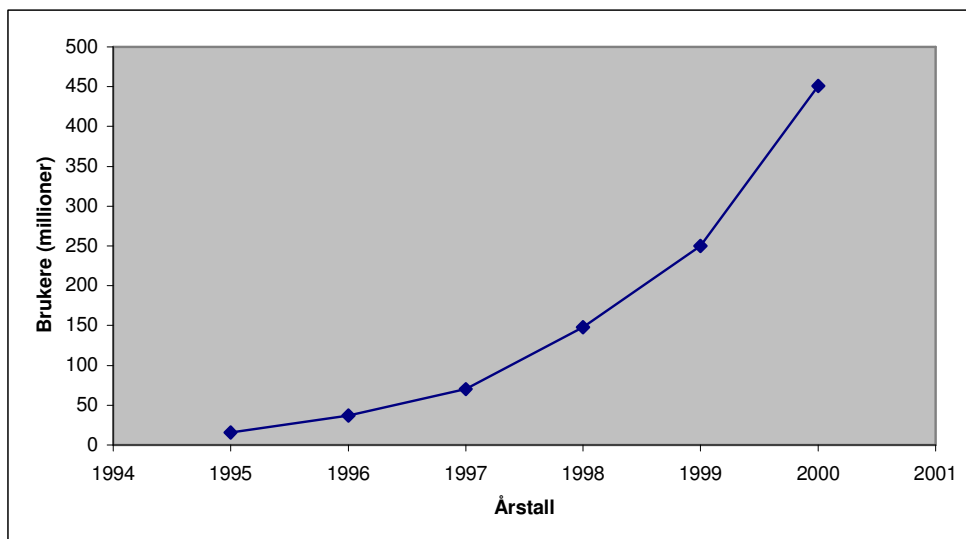
1.3. Utviklingen av nettverkssamfunnet

Moderne transportteknologi har ført til drastiske endringer i menneskers mobilitetsmønstre, men dette er ikke den eneste betydningen som kan legges i begrepet *the global village*. Selv om McLuhan skrev for over 40 år siden, forutså han på mange måter en kommunikasjonsteknologisk utvikling som virkelig har skutt fart de siste 10-15 årene, og der har fremveksten av det moderne Internett vært helt sentral. Selv om antallet reisende er stadig økende, har ikke tiden vanlige mennesker bruker på å reise transnasjonalt forandret seg drastisk siden jetflyene kom på banen på 1960-tallet. Fremveksten av globale, digitale nettverk har imidlertid muliggjort umiddelbar, transnasjonal kommunikasjon i en skala som var utenkelig for bare 20 år siden. Å forsøke å supplere den tidligere viste illustrasjonen av *den krympende verden* med en versjon basert på den tid det i dag tar å *kommunisere* globalt, ville ikke vært hensiktsmessig, da en slik versjon ville blitt mindre enn et knappenålshode. Det moderne *nettverkssamfunnet* er et samfunn der informasjon er tilgjengelig uavhengig av sted, og der kommunikasjon foregår umiddelbart, frigjort fra tid og rom.

Ifølge Dahan og Sheffer (2001) oppsto det vi i dag regner som moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi på slutten av 1970-tallet. Da begynte flere TV-kanaler sine globale TV-sendinger via satellitt, og de første hjemmedatamaskinene kom på markedet. Det vi i dag kjenner som *nettverkssamfunnet* oppsto imidlertid først på midten av 1990-tallet, med fremveksten av det moderne Internett og *World Wide Web*. Internetts opprinnelse kan dog spores helt tilbake til 1958, da *the Advanced Research Projects Agency* (ARPA) ble etablert i USA. ARPA hadde i oppgave å mobilisere forskningsressurser til det amerikanske forsvaret

fra akademia, for å bygge opp et militært teknologisk forsprang på Sovjetunionen. I 1969 opprettet ARPA, i samarbeid med sentrale amerikanske utdannings- og forskningsinstitusjoner, ARPANET, som skulle bli forløperen til det moderne Internett vi har i dag. ARPANET var et elektronisk nettverk som knyttet sammen sentrale knutepunkter i det amerikanske forsvaret, samt ledende universiteter som Stanford University og University of Utah. Det revolusjonerende med dette nettverket var at det var basert på såkalt *packet switching*. Meldinger sendt over nettverket kunne splittes opp i biter som fant ulike veier fram til mottakeren, og vel framme ble bitene automatisk satt sammen igjen. Dette sikret ARPANET mot å bli slått ut ved for eksempel et atomangrep (Castells 2001).

Selv om ARPANET i utgangspunktet var reservert for militære formål hadde forskere ved de tilkoblede universitetene stor glede av å benytte det til privat kommunikasjon med hverandre. Elektroniske oppslagstavler var utbredt, og de fleste ble brukt til helt andre ting enn militær forskning. For eksempel diskuterte forskere og utdanningspersonell gjerne private interesser, hobbyer og lignende med likesinnede (Omdahl 2003). Utover på 1980-tallet hadde ARPANET vokst seg stort, og stadig flere organisasjoner og institusjoner ble tilkoblet nettet. Datateknologi ble billigere og mer tilgjengelig, og innovative produkter som IBMs PC og Apples Macintosh ble et innslag i stadig flere amerikanske hjem. I 1990 ble det besluttet å privatisere nettverket, for det var ikke lenger noe grunnlag for statlig finansiering og kontroll. Privatiseringsprosessen foregikk gradvis utover på 1990-tallet, og i 1995 var alle statlige interesser i nettet avviklet. Internett var nå et globalt nettverk uten noen eier, tilgjengelig for alle som hadde de nødvendige teknologiske og økonomiske ressursene.

Figur 2. Internettbrukere på verdensbasis (millioner) 1995-2000

Kilde: Nua Ltd. Internet Surveys (2005).

Figur 2 viser den voldsomme veksten i internettbruk på siste halvdel av 1990-tallet. Ifølge Nua Ltd. Internet Surveys (2005) var antallet internettbrukere (personer som hadde regelmessig tilgang til Internett) på verdensbasis 16 millioner ved utgangen av 1995. Ved utgangen av 2000 hadde tallet økt til 451 millioner. De siste tallene til Internet World Stats (2006) viser at det totale antallet brukere i dag (høsten 2006) er oppe i 1 milliard. De fleste av disse finner vi i Vest-Europa, Nord-Amerika og Japan, men veksten har flatet betydelig ut i disse områdene. Markedet ser ut til å mettes, og mange forventer at den største veksten i fremtiden vil komme i den tredje verden.

1.4. Presentasjon av problemstillingen

Transnasjonal migrasjon fører til at sosiale bånd mellom mennesker som tidligere bodde i samme by, eller til og med i samme hus, plutselig strekkes over tusenvis av kilometer. Man kan spørre seg hva som egentlig skjer med de sosiale feltene mellom personer når bånd strekkes på denne måten. Diasporabefolkninger har i dag bedre muligheter til å kommunisere med familie og venner i andre deler av verden enn de noen gang tidligere har hatt, og derfor kan man forutsette at de transnasjonale sosiale feltene mellom disse personene ser annerledes ut i dag enn de gjorde før Internett og moderne, digital kommunikasjonsteknologi kom på banen. Denne masteroppgaven setter fokus på transnasjonale migranternes bruk av moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Oppgaven søker å belyse hvordan denne bruken påvirker migrantenes mobilitets- og kommunikasjonsmønstre, og gjennom dette endrer deres sosiale felt. På bakgrunn av dette er følgende problemstilling utformet for denne masteroppgaven:

Hvordan kan IKT-basert interaksjon endre transnasjonale migranternes sosiale felt?

1.5. Tidligere forskning

Det er gjort forholdsvis lite forskning som direkte omhandler diasporaers bruk av digitale kommunikasjonsteknologi, men noen prosjekter finnes. Wilding (2006) refererer til en større kvalitativ undersøkelse av diasporabefolkninger i Australia og deres foreldre i Irland, Italia, Nederland, Iran, Singapore og New Zealand. Denne undersøkelsen ble foretatt i perioden

2000-2003, og der var migrantenes bruk av Internett et av temaene som ble undersøkt. Det ble konkludert med at Internett, og særlig e-mail, hadde gjort det mye enklere for diasporabefolkninger å kommunisere med sine familiemedlemmer i andre deler av verden, men at Internett likevel ikke hadde bidratt til noen radikal endring i informantenes sosiale liv. Digital kommunikasjon hadde ikke blitt en erstatning for fysisk interaksjon. Informantene ønsket fortsatt å treffe hverandre i virkeligheten, og ingen rapporterte om familienettverk som var blitt transformert til "virtuelle familier", eller om familiearrangementer som kun fant sted i Cyberspace. Undersøkelsen konkluderte med at selv om Internett er et godt kommunikasjonsmiddel for spredte familienettverk, kan slik kommunikasjon ikke erstatte det å møte familien fysisk.

To andre undersøkelser, en analyse av nederlandsk-iranske nettstedet og en kvalitativ undersøkelse av tyrkiske kurdere bosatt i Nederland, kom i 2004 til lignende konklusjoner (van den Bos og Nell 2006). Cyberspace er ikke et separat, selvoppholdende univers, og virtuelle rom har en klar forankring i det fysiske. Informantenes sosiale nettverk online gjenspeilet deres kommunikasjonsmønstre offline. Selv om informantene kommuniserte flittig med familie og venner i opprinnelseslandet, viste det seg at deres internettvaner gikk i en klar nederlandsk retning. Nederland-baserte etniske nettsteder ble besøkt oftere enn nettsteder basert i opprinnelseslandet, noe som ifølge van den Bos og Nell (2006) viser at informantene, i tillegg til en etnisk forankring, hadde en klar nederlandsk identitet. Snarere enn å undergrave den fysiske verden, viser altså denne undersøkelsen at internettbruk blant diasporabefolkninger i stor grad bidrar til å forsterke territorielt baserte nettverk.

Et tredje prosjekt som kan nevnes her, er en undersøkelse fra 2000 som Parham (2004) refererer til. Denne undersøkelsen tok for seg internettvanene til den haitiske diasporabefolkningen i USA, og konkluderte med at Internett hjalp informantene til å delta i den haitiske samfunnsdebatt selv om de befant seg geografisk langt borte fra landet. Nyheter fra Haiti var lett tilgjengelig, og diasporabefolkningen deltok aktivt i politisk debatt over Internett. Imidlertid kom det også fram at informantene fant det vanskelig å kultivere sosiale forhold kun via Internett. De informantene som hadde få kontakter innenfor sin etniske gruppe der de bodde greide sjelden å utvide sine nettverk ved hjelp av Internett, selv om de forsøkte på dette. Det viste seg at nye kontakter etter en stund sluttet å svare på e-mail, og kun de personene som informantene kjente fra før (som familie og venner på Haiti) var interesserte i å opprettholde kontakt. Konklusjonen var at det er svært problematisk å vedlikeholde sosiale nettverk online dersom disse ikke er forankret i fysisk interaksjon.

1.6. Befolkningsgruppene som studeres

Denne masteroppgaven vil ta for seg internettvanene til innvandrere i Norge fra tre ulike land: Filippinene, Iran og Latvia. I det følgende kommer en kort beskrivelse av disse landenes utvandringshistorie.

Tabell 1. Noen demografiske fakta om Filippinene, Iran og Latvia

	Filippinene	Iran	Latvia
Totalbefolkning innenlands (antall)	89 400 000	68 600 000	2 200 000
Diasporabefolkning (antall)	Ca 9 000 000	Ca 4 000 000	Ca 200 000
Viktigste mottakerland (antall)	USA (4 000 000) Saudi Arabia (1 000 000) Japan (550 000) Italia (500 000) Canada (350 000) FAE ¹ (200 000) Hong Kong (140 000) Australia (130 000)	USA (1 500 000) Tyrkia (800 000) FAE (560 000) Irak (250 000) Tyskland (110 000) Storbritannia (80 000) Canada (75 000) Frankrike (62 000)	Russland (36 000) Irland (30 000) Storbritannia (20 000) Australia (10 000) Tyskland (6 400) Israel (4 700) USA (4 200) Litauen (3 000)
I Norge (antall)	8 500	14 000	1 000
Andel menn og kvinner blant de som er bosatt i Norge (%)	24% menn, 76% kvinner	55% menn, 45% kvinner	29% menn, 71% kvinner

Kilder: The World Factbook (2006), Migration Information Source (2005), Statistisk Sentralbyrå (2006), FarsiNet (1996).

Tabell 1 viser relevant statistikk om de tre innvandringsgruppene denne undersøkelsen skal konsentrere seg om. *Filippinene* er et land med en svært stor diasporabefolkning, og de aller fleste av disse har økonomiske motiver for å utvandre. Filippinene er et fattig land med store forskjeller og mye arbeidsløshet. Landet har en lang tradisjon for å forsyne den internasjonale skipsindustrien med sjøfolk, og i tillegg flytter store mengder av ufaglærte filippinske arbeidere til land som USA, Saudi Arabia, de Forente Arabiske Emirater og Japan for å arbeide i industrien (menn) eller som hushjelper (kvinner). Det foregår også en god del utvandring av utdannede mennesker fra Filippinene i form av helsearbeidere, blant annet til

¹ De Forente Arabiske Emirater.

Norge. I tillegg til arbeidsutvandringen, gifter tusener av filippinske kvinner seg med utlendinger hvert år, noe som har ført til at den filippinske diasporaen i mange vestlige land (for eksempel i Norge) har en stor overvekt av kvinner i forhold til menn.

Iran er et typisk eksempel på et land der de aller fleste av utvandrerne er politiske flyktninger. Etter den islamistiske revolusjonen i 1979, flyktet mange medlemmer av den privilegerte overklassen fra landet, til land som USA, Tyskland og Storbritannia, der de etablerte sine egne diasporasamfunn. På grunn av denne historien er iranere i eksil gjerne politisk engasjerte, og de fleste er sterke motstandere av det iranske regimet. Også Norge har tatt imot mange politiske flyktninger fra Iran.

Latvia ligger i motsetning til de to andre landene geografisk nært Norge, men det er et land vi først har fått direkte relasjoner med de seneste årene, etter Sovjetunionens fall. Utvandring fra Latvia har hovedsakelig foregått i to perioder, før og etter den kalde krigen. Like etter den 2. Verdenskrig, før grensene mot vest ble stengt, flyktet mange latviere til land som Irland, Storbritannia, Australia, Canada og USA for å unnsnippe den russiske okkupasjonen, og en liten del av disse kom også til Norge. Gjennom hele den kalde krigen fantes det et lite latvisk diasporasamfunn her i landet, men på grunn av jernteppet mellom Vest- og Øst-Europa kom det ingen flere i denne perioden. Siden Sovjetunionens fall og frigjøringen av Latvia som nasjonalstat har det imidlertid vært en liten eksplosjon av latvisk innvandring til Norge, samt til andre europeiske land som Tyskland, Danmark og Sverige. Dette er i all hovedsak arbeidsinnvandring av ufaglærte mennesker som vil tjene på det høye norske lønnsnivået, men det kommer også studenter, au-pairer og kvinner som gifter seg med norske menn. Mye av innvandringen til Norge fra Latvia er midlertidig eller sesongbetont, men også antallet fastboende latviere her i landet har økt kraftig siden 1990.

1.7. Oppgavens oppbygning

Oppgavens tema, bakgrunn og problemstilling er nå gjort rede for. I neste kapittel presenteres ulike teoretiske perspektiver, blant annet ulike transnasjonale perspektiver i migrasjonsteorien, kjennetegn ved forskjellige digitale kommunikasjonsteknologier, samspillet mellom fysiske og virtuelle rom, og teorier som omhandler digitale klasseskiller både lokalt og globalt. I kapittel 3 vil så sentral metodelitteratur diskuteres i sammenheng med de metodiske vurderinger og valg som er gjort i denne oppgaven. Kapitlene 4 og 5 belyser oppgavens problemstilling. I disse kapitlene diskuteres oppgavens empiriske hovedfunn i

relasjon til de teoretiske perspektivene som er relevante for problemstillingen. Kapittel 4 tar for seg relasjonsmønstre og skillelinjer i informantenes digitale kommunikasjonspraksiser, og det undersøkes hvilke nye muligheter digitale nettverk har ført med seg, samt hvilke problemer som fortsatt eksisterer med hensyn til digitalt klaseskille og sensur. I kapittel 5 utforskes samspillet mellom fysiske og virtuelle rom, og dette samspilletts innvirkning på informantenes sosiale felt diskuteres. I kapittel 6 trekkes så linjene sammen og oppgavens konklusjon presenteres.

Kapittel 2.

Teoretiske perspektiver

2.1. Innledning

Det har vært en formidabel økning i bruken av digital kommunikasjonsteknologi blant diasporabefolkninger de seneste årene, og hovedårsaken til dette er kommunikasjon mellom disse gruppene og deres familie og venner i andre deler av verden (Dahan og Sheffer 2001). Men selv om det ikke er noen tvil om at transnasjonale migranter tar i bruk ny teknologi for å dekke sine kommunikasjonsbehov, er det uenighet om hvordan denne bruken innvirker på deres sosiale nettverk, deres dagligliv og diasporasamfunnet som sådan. Det er ikke gitt at den økte bruken av Internett, mobiltelefoner og andre digitale kommunikasjonsmidler betyr at enkeltindivider får større nettverk og blir mer sosialt bevisste, og det er heller ikke på noen måte sikkert at den digitale kommunikasjonen kan substituere det å møtes fysisk (Panagakos og Horst 2006). Dette kapitlet innledes med en presentasjon av ulike teoretiske syn på nettverkssamfunnet. Deretter presenteres teorier om fysiske og virtuelle rom, og videre teorier om diasporaer og transnasjonalisme. Ulike kommunikasjonsteknologier, og hva som skiller dem fra hverandre, vil også bli gjennomgått. Så følger noen teoretiske perspektiver på digitalt klasseskille, før kapitlet avrundes med teorier om substitusjon og komplementering.

2.2. Ulike syn på nettverkssamfunnet

Bekymring og undring over hvordan teknologisk utvikling påvirker menneskelige samfunn har eksistert i minst et par hundre år. Overgangen fra agrarsamfunnet til industrisamfunnet, med påfølgende urbanisering, førte til debatt om hvordan denne utviklingen forandret mellommenneskelige relasjoner. Wirth (1938 i Morley 2000) skriver at agrarsamfunnets

tradisjonelle slektsbånd, gode naboskap og generasjonsfellesskap er fraværende i moderne storbysamfunn, mens Milgram (1970 i Morley 2000) beskriver hvordan det i den upersonlige storbyen har blitt akseptabelt å distansere seg fra sine medmennesker. Desmond (1929 i Morley 2000) skriver på sin side om hvordan TV-mediet kommer til å frigjøre oss fra sted, og særlig tid, slik at begrepet *tid* i fremtiden ikke vil ha noen mening. Slike beskrivelser ligner besynderlig på mange av dagens mer pessimistiske beskrivelser av det moderne nettverkssamfunnet.

Fremveksten av digitale nettverk har ført til en ny debatt vedrørende hvordan kommunikasjon via disse nettverkene påvirker samfunn og sosiale forhold. Innenfor denne debatten kan fire hovedretninger identifiseres:

- Teknologisk determinisme.
- Teknologisk optimisme.
- Teknologisk pessimisme.
- Sosioteknisk forståelse.

Teknologisk determinisme refererer til teorier som forespeiler et gitt hendelsesforløp i kjølvannet av teknologisk utvikling, det være seg positivt eller negativt. Et tidlig eksempel på teknologisk determinisme er Alvin Toffler's bok *The Third Wave* (1980). Toffler forespeiler der hvordan sted og avstand sakte men sikkert vil miste sin betydning ettersom digital kommunikasjon overtar for fysisk tilstedeværelse. En utbredt deterministisk oppfatning var at telekommunikasjon etterhvert ville *substituere*, eller erstatte, fysiske reiser. Ifølge Graham og Marvin (2000) sammenlignet man blant annet energiforbruket ved telekommunikasjon med energiforbruket ved reiser med bil, tog eller fly, og man hadde store forventninger til at telependling kunne redusere energiforbruket og forbedre klimaet i fremtiden. Telependling ble sett på som løsningen på de stadig økende problemene med trafikkorker og lange reiser til og fra arbeid. I fremtiden skulle ikke folk bo i overfylte, forurensede storbyer. Telekommunikasjonen ville gjøre det mulig for folk å bo hvor de ville, på landet, ved sjøen eller på fjellet, og likevel arbeide i den moderne informasjonsøkonomien. I dag har slike teorier mistet mye av sin gjennomslagskraft, siden den utviklingen som ble forespeilet faktisk har uteblitt. Graham (2002) nevner flere faktorer som motvirker en slik utvikling. For eksempel blir sentrum av storbyområder stadig mer innflytelsesrike til tross for at

kommunikasjonsteknologien bedres, og det viser seg at folk flest foretrekker å møtes fysisk når de har muligheten til det.

Teknologisk optimisme (eller utopisme) omfatter teorier som har et nærmest utopisk syn på teknologisk utvikling og de fordeler den vil føre med seg. Et eksempel på teknologisk optimisme er William Mitchell's *City of Bits* (1995). Her skriver Mitchell om hvordan verden går inn i en ny æra der teknologien nærmest vil opptre som en forlengelse av menneskets fysiske kropp, og der vi vil leve våre liv i to verdener, den fysiske og den virtuelle. Den virtuelle verden vil etter hvert bli mer dominerende, og dette vil føre til at fysiske steder mister sin viktighet. Fremtidens by vil være en by som ikke befinner seg et bestemt sted på jordens overflate, men i *Cyberspace*, et stedsløst rom som skapes i skjæringspunktet mellom millioner av datamaskiner. Denne byen vil være befolket av anonyme subjekter som kun eksisterer som aliaser og avatarer. De ulike stedene i byene vil konstrueres av software, ikke av fysiske materialer som stein og tømmer, og det vil bli mulig å kjøpe seg virtuelle hjem. Som et annet, mer politisk eksempel på teknologisk optimisme kan man nevne mange av dagens vestlige statslederes sterke tro på at Internett og moderne telekommunikasjon vil føre til autoritære regimers fall.

Teknologisk pessimisme omfatter først og fremst teorier som ser teknologisk utvikling som et produkt av den globale kapitalismen. Teknologiske pessimister er opptatt av det globale *digital divide*, det digitale skillet mellom nord og sør og mellom fattig og rik. Teknologien blir oppfattet som nok et område der klasseskiller eksisterer, og mange mener at den teknologiske utviklingen også er med på å forsterke klasseskillene. Et eksempel på teknologisk pessimisme er presentert i Kevin Robins' artikkel *Foreclosing on the City? The Bad Idea of Virtual Urbanism* (1999). Robins ser på den rådende teknologioptimismen som en ren markedsstrategi, der klasseskille og sosial urettferdighet blir ignorert. Nasjonalstatens posisjon svekkes av de nye, globale kommunikasjonsnettverkene, og dette forsterker de allerede dominerende kapitalistiske globaliseringsmønstrene. Teknologien skal løse alle problemer, men man tar ikke hensyn til at store deler av verdens befolkning ikke får ta del i den teknologiske utviklingen. Det er ikke tilrådelig med en utvikling der de privilegerte lever store deler av sine liv i *Cyberspace* uten å se hvilke sosiale utfordringer som eksisterer i den virkelige verden. Den fysiske verden vil fortsatt være viktig for folk flest, noe som ifølge Robins (1999) bekreftes av at tidlige deterministiske teorier som telependling ikke har slått til.

Sosioteknisk forståelse er den retningen som ser på teknologien i et sosialt perspektiv, som et produkt av samfunnsmessige forhold. Et eksempel på denne retningen er Graham og Marvin's *Splintering urbanism: networked infrastructures, technological mobilities and the*

urban condition (2001). Graham og Marvin oppfatter ikke at teknologien i seg selv skaper samfunnsendringer, men at teknologisk utvikling foregår i en synergi med samfunnsmessig utvikling og nye behov. Dersom man setter dette i et historisk perspektiv, ser man for eksempel hvordan teknologiske nyvinninger på begynnelsen av 1800-tallet la grunnlaget for overgangen fra agrarsamfunn til industrisamfunn. Industrisamfunnets masseproduksjon av forbruksvarer stilte nye krav til logistikk og infrastruktur, et behov som ble dekket av nye oppfinnelser som jernbane og telefon. Som nevnt i innledningen var heller ikke Internett en "spontan" oppfinnelse, men snarere et barn av den kalde krigen og den sterke frykten i USA for et sovjetisk atomangrep.

En annen sentral nettverksteoretiker er Manuel Castells, som blant annet har skrevet den omfattende trilogien *The Information Age* (Castells 2000). Castells poengterer at selv om sosiale endringer, som for eksempel utviklingen av moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi, ikke oppstår tilfeldig, er heller ingenting forhåndsbestemt. Verden er et rom av strømminger, og det samfunnet vi har i dag er et resultat av synergien mellom tilfeldige, uavhengige strømminger i fortiden. Dagens moderne nettverkssamfunn oppsto som en følge av tre slike separate strømminger, nærmere bestemt fremveksten av ulike frihetsorienterte, sosiale bevegelser på slutten av 1960-tallet, revolusjonen innen mikroelektronikk på begynnelsen av 1970-tallet, og krisen som oppsto i den tradisjonelle tungindustrien omtrent på samme tid. Ingen av disse strømmingene var forårsaket av hverandre, men de oppsto på omtrent samme tid, som resultater av andre, tidligere tilfeldige strømminger, og virket sammen for å skape en ny historisk periode. Nettverkssamfunnet er altså, ifølge Castells, et resultat av overraskende, uforutsigbare prosesser som uforvarende har influert hverandre.

2.3. Samspill og synergier mellom fysiske og virtuelle rom

Ifølge Castells (2001) finnes det knapt noen andre krefter som har like sterk innvirkning på moderne samfunn som de nye digitale nettverkene. Nettverk er egentlig en veldig gammel form for menneskelig interaksjon, og de har alltid vært hensiktsmessige strukturer på grunn av sin iboende fleksibilitet og tilpasningsdyktighet. Men med dagens globale, digitale infrastruktur har begrepet *nettverk* fått en ny mening. I det globale *nettverkssamfunnet* er vi alle sammenkoblet.

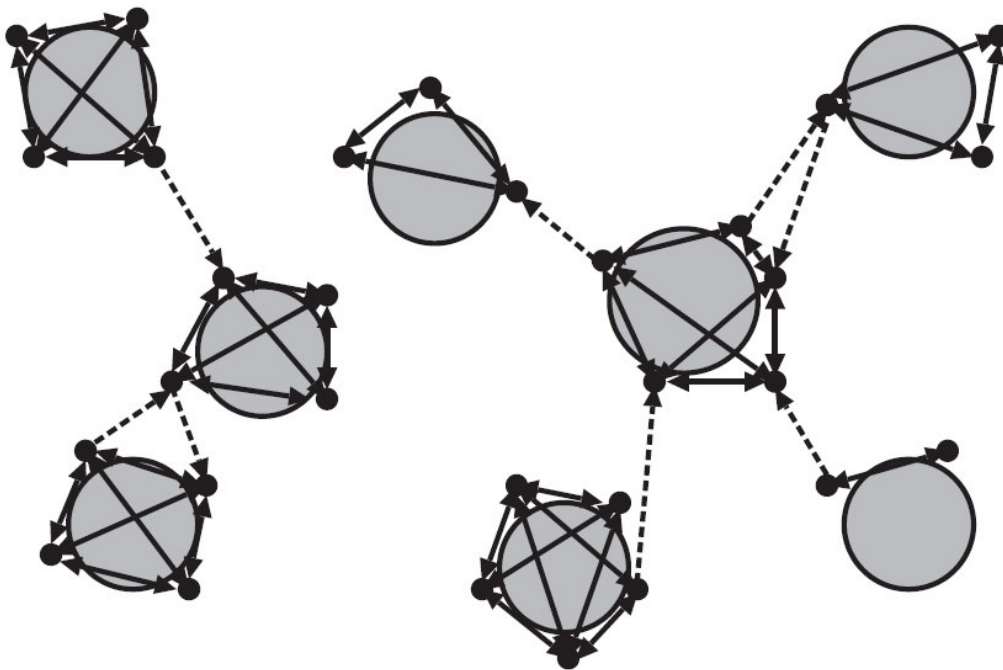
Det har blitt sagt at informasjonsalderen vil føre til geografis død, men faktum er at Internett har en egen geografi. Uttrykket *Cyberspace* ble første gang lansert av forfatteren William Gibson i science fiction romanen *Neuromancer* (1984). Uttrykket har senere blitt flittig brukt av utopister som Mitchell (1995), som hevder at Cyberspace på flere områder vil kunne erstatte den fysiske verden. Ifølge Castells (2001) består Internetts geografi av elektroniske nettverk og nettverksroutere, hvis oppgave det er å prosessere de enorme strømmene av informasjon som sendes mellom geografiske steder. Mellom disse stedene oppstår det en ny type rom, et rom av informasjonsstrømmer. I motsetning til hva mange tror, er imidlertid ikke dette et stedsløst rom. Cyberspace er et rom som binder sammen geografiske steder ved hjelp av optiske fibre, satellitter og basestasjoner. Dette rommet redefinerer vår oppfatning av distanse, men det reduserer ikke geografis betydning. Geografisk teori brukes allerede for å fortolke Cyberspace, og i fremtiden vil synergien mellom fysiske og virtuelle rom føre til at Cyberspace og den fysiske verden stadig oftere må behandles side om side.

Fysiske og virtuelle steder har en god del til felles, selv om de på overflaten kan virke fundamentalt forskjellige. En virtuell kafé kan være konstruert av scrollende linjer av tekst på et par titalls PC-skjermer spredt over store avstander, mens i en fysisk kafé ser man mennesker sitte rundt bordene med kaffekoppene sine, engasjert i livlige samtaler. For mange kan det nok virke noe underlig å kalle den scrollende teksten en kafé, men likevel mener Adams (1998) at den virtuelle kaféen er svært lik en ekte kafé, og han bruker topologi (mønstre og sammenhenger) som begrunnelse for dette.

Ifølge Castells (2000) er et nettverk et sett av sammenkoblede *noder*. På dataspråket forstår man noder som de ulike maskinene i et datanettverk, men her brukes det i overført betydning, som en betegnelse på medlemmene i sosiale nettverk. I nettverkssamfunnet er ikke lenger distansen (definert som mulighetene for samhandling) mellom to noder definert av fysisk distanse, men snarere av om de er tilkoblet det samme nettverket eller ikke. Nettverk er imidlertid åpne strukturer som kan ekspandere nesten uten grenser, og integrere nye noder så lenge disse er i stand til å kommunisere med nettverket. Graden av sammenkobling mellom nodene innad i et nettverk er varierende, slik at noen noder vil være mer sentrale i nettverket enn andre.

For at en virtuell kafé skal ligne på en fysisk kafé må den, ifølge Adams (1998), oppfylle fem krav: (1) Den må bestå av klynger på to eller flere noder med en høy grad av sammenkobling innad (grupper av mennesker rundt et bord). (2) Klyngene må være løst sammenkoblet med hverandre slik at de til sammen utgjør et større nettverk (kaféen). (3) Det

må kunne foregå noe enveiskommunikasjon mellom klyngene (overhøring av samtaler ved andre bord), og (4) mulighetene for å skape nye forbindelser mellom medlemmer av forskjellige klynger må være til stede (nye bekjentskaper). (5) I tillegg må ethvert medlem av en klynge kunne velge å forlate klyngen og slutte seg til en annen klynge (et annet bord i kaféen). Ifølge Adams (1998) oppfyller virtuelle chatterom alle disse betingelsene, og har således en topologi som er svært lik en fysisk kafé. Man mister riktignok en del av de egenskapene som kjennetegner en ekte kafé (lukten av nytrukket kaffe, klirringen fra kopper og skjeer) men den grunnleggende sosiale strukturen er der.

Figur 3. Kafétopologi

Kilde: Adams (1998).

Figur 3 er en illustrasjon på en kafés topologi, med forbindelser mellom mennesker rundt forskjellige bord (hele linjer), og overhøring av samtaler ved andre bord (prikkede linjer). På samme måte trekker Adams (1998) paralleller mellom det som kalles *information superhighway* (informasjonsmotorveien) og ekte motorveier i den fysiske verden. Det globale nettverket som utgjør informasjonsmotorveien har samme topologi som et virkelig motorveinettverk, med sterke forbindelser mellom sentrale noder og forgreninger via svakere forbindelser til mer perifere noder. Ifølge Castells (2001) har de nye digitale nettverkene ført til et nettverkshierarki, der et globalt nettverk av dominerende storbyområder står øverst. I

disse områdene er båndbredden høy, de trådløse nettverkene er godt utbygd, og rekkevidden (mulighetene for interaksjon) er global. Det er i disse områdene vi finner eliten innen økonomi, innovasjon, politikk og kultur. Mindre byer er tilkoblet andre, mindre nettverk med lavere kapasitet, som ofte inkluderer dominerende storbyer i nærheten, men som ikke har en global rekkevidde.

En av de viktigste konsekvensene av det globale nettverkssamfunnet er dannelsen av virtuelle sosiale nettverk i Cyberspace, der medlemmene, eller nodene, er knyttet sammen uavhengig av fysisk distanse. Internett gir brukere en ny type frihet med tanke på personlig kontakt, der idéer og tanker kan deles på tvers av kontinenter og tidssoner (Dahan og Sheffer 2001). Denne reduksjonen i romlig friksjon har gjort det mulig for et moderne menneske å forme sosiale nettverk med personer som tidligere var utilgjengelige for dem. Når man ikke lenger er begrenset til å kommunisere med dem som befinner seg i de umiddelbare omgivelser, blir det i økende grad mulig å forme sosiale nettverk basert på andre faktorer enn geografisk nærhet, faktorer som felles interesser og identitetsfølelse. På denne måten har digitale nettverk gjort det mulig for mennesker å utforske nye interesser og nye sider ved sin identitet som tidligere var utilgjengelige på grunn av mangelen på likesinnede å kommunisere med. Muligheter man ikke hadde i den fysiske verden, blir altså tilgjengelige i den virtuelle (Hampton 2004).

2.4. Diasporaer og transnasjonalisme

Etniske grupper i Cyberspace, og da særlig diasporabefolkninger, har ifølge Dahan og Sheffer (2001) hatt særlig stor nytte av disse nye mulighetene til å danne virtuelle samfunn. Disse gruppene har gjerne felles kulturarv, felles historie og verdier, og ofte et felles språk, noe som knytter dem sammen på tvers av landegrensene. De har gjerne også røtter fra et felles geografisk sted, og selv om en betydelig andel av en etnisk gruppe spres verden rundt i diasporabefolkninger, kan disse fortsette å delta aktivt i samfunnet ved hjelp av digitale nettverk. Ved å være aktive medlemmer i ulike virtuelle samfunn kan disse individene vise sitt engasjement for gruppen som helhet.

Ifølge Brubaker (2005) har det vært en eksplosiv økning i den akademiske interessen for diasporaer de siste 10-15 årene. Uttrykket *diaspora* forekom som nøkkelord i vitenskapelige publikasjoner bare et par ganger i året på 1970-tallet, ca 13 ganger i året på slutten av 1980-tallet, og hele 130 ganger bare i 2001. Tidlige diskusjoner av begrepet var

preget av konseptet *hjemland*. Man forutsatte at alle diasporabefolkninger har en klart definert identitet basert i det felles geografiske området de stammer fra, vanligvis i form av en nasjonalstat eller et territorium. Safran (1991) skriver om diasporaer at de for det første har et kollektivt minne om forfedrenes hjemland, at de for det andre ser på dette hjemlandet som sitt sanne idealhjem som de en gang vil returnere til, at de for det tredje føler et felles ansvar for å hjelpe, eventuelt gjenopprette, dette hjemlandet og for å sikre dets økonomiske og sikkerhetsmessige fremtid, og at de for det fjerde har en identitet som er sterkt formet av de nære båndene til hjemlandet. Her kommer altså vektleggingen av hjemlandsbegrepet, samt den sterke forankringen i de klassiske diasporaer, klart fram.

I de senere årene har imidlertid den sterke fokuseringen på diasporaers geografiske hjemland blitt redusert. Ifølge Anthias (1998) satte tidligere diskusjoner i for stor grad en nasjonalitetsmerkelapp på diasporakonseptet, noe som førte til en overfokusering på opprinnelseslandet som kilde til identitet og solidaritet. Dermed ble transetniske relasjoner, samt ulikheter mellom kjønn og sosiale klasser, i stor grad ignorert, noe som hindret konseptet *diaspora* i å bli et virkemiddel til å forstå komplekse prosesser av transnasjonal mobilitet og migrasjon.

Ifølge Levitt og Sørensen (2004) fant det på begynnelsen av 1990-tallet sted et skifte i migrasjonsteorien. Da begynte man å se nye, transnasjonale mønstre blant migranter, mønstre som ikke var omtalt i tradisjonell migrasjonsteori. Ifølge dette transnasjonale perspektivet samhandler migranter i dag ofte med flere ulike nasjonalstater og/eller samfunn, slik at den tradisjonelle behandlingen av migranter som enten innvandrere eller utvandrere ikke lenger er dekkende. Dette nye, transnasjonale perspektivet på migrasjon førte til at nasjonalstatens rolle i teorien som den naturlige ramme for sosiale forhold ble svekket. Fokuset ble flyttet fra "opprinnelsessted" og "destinasjonssted", til den kontinuerlige strømmen av mennesker mellom ulike steder.

Det er imidlertid ikke full enighet om dette transnasjonale synet på migrasjon i akademiske miljøer, og Vertovec (2004) nevner flere kritiske perspektiver. For eksempel stilles det ofte spørsmål ved hvorvidt migranternes transnasjonale aktiviteter egentlig er noe nytt fenomen. Det pekes også på en rekke migrasjonstilfeller der transnasjonalisme ikke har utviklet seg, og det spekuleres i at transnasjonalisme er begrenset til førstegenerasjons migranter, slik at alle transnasjonale mønstre vil forsvinne i påfølgende generasjoner. Uansett om transnasjonalismen er noe nytt fenomen eller ikke, har i hvert fall det akademiske søkelyset på fenomenet ført til større innsikt i og forståelse for dagens globale migrasjonsmønstre (Vertovec 2004).

2.5. Transnasjonale sosiale felt

Det at bånd mellom familiemedlemmer og venner blir strukket over store geografiske avstander i brede lag av befolkningen er som nevnt et ganske nytt fenomen i historisk perspektiv. Et sentralt spørsmål er hva som skjer med de sosiale feltene mellom personer når bånd strekkes på denne måten, og det er her at begrepet *transnasjonale sosiale felt* kommer inn i bildet. For å forstå de transnasjonale kommunikasjonsmønstrene som oppstår når mennesker migrerer er det nødvendig å undersøke hvordan sosiale nettverksforbindelser opprettholdes, fornyes og rekonstrueres over store avstander (Basch, Glick Schiller og Szanton Blanc 1994).

Transnasjonale sosiale felt består både av migranter og av de som blir igjen, og i denne prosessen skapes minst tre nye befolkningskategorier: De som migrerer selv, de som blir igjen, og som har et forhold (for eksempel familiært) til dem som migrerer, og de som ikke migrerer selv og heller ikke har noe forhold til dem som migrerer. Til tross for store geografiske avstander forblir de sosiale båndene mellom migranter og deres familie og venner sterke, og når slike bånd strekkes får det vidtrekkende konsekvenser for alle de involverte aktørene, også for dem som ikke har noe direkte forhold til migrantene. En ting er at migranter sender store pengesummer hjem til familiemedlemmer hvert år, og på den måten gir disse en høyere status og levestandard. I tillegg får de som er i familie med migranter helt andre kommunikasjonsbehov enn de som ikke er det, og blir dermed blant innovatørene når det gjelder å ta i bruk ny kommunikasjonsteknologi. Migranter som kommer fra den tredje verden til mer utviklede områder får gjerne høyere kompetanse på moderne kommunikasjonsteknologi enn hva som er vanlig i opprinnelseslandene, og de blir ofte pådrivere for implementering av slik teknologi blant familie og venner som har blitt igjen. Migrasjonsprosessen blir dermed en katalysator for innførsel av, og kompetanseheving på, moderne teknologi i opprinnelsesland. Disse nye, globale kommunikasjonsmulighetene er en av de formene for transnasjonal aktivitet som har størst innvirkning på migranternes liv (Levitt og Sørensen 2004).

De som blir igjen uten å ha noe forhold til migranter ser ut til å være taperne i denne prosessen. Når migrantenes familiemedlemmer får økonomiske overføringer blir de som ikke får slike overføringer komparativt sett fattigere, og deres situasjon vil dermed oppleves som forverret. Likevel kan også disse, på lang sikt, nyte godt av de *sosiale overføringer* som

migrasjonen fører med seg. Når migrasjon fører til en kompetanseheving på moderne kommunikasjonsteknologi i opprinnelsesland er dette er slik sosial overføring som kommer hele samfunnet til gode. Sosiale overføringer kan også komme i form av idéer om demokrati, sosial velferd, likestilling og menneskerettigheter (Levitt og Sørensen 2004).

2.6. Forskjellige digitale kommunikasjonsteknologier

Ifølge Dahan og Sheffer (2001) kan man hovedsakelig regne med fire typer online kommunikasjon. Disse er e-mail, online diskusjonsforum, Internet Relay Chat (IRC), og peer-to-peer (P2P) chatteprogrammer. E-mail er aller mest utbredt, mye fordi det er gratis og enkelt å komme i gang med takket være onlinetjenester som Hotmail og Yahoo Mail. E-mail har på mange måter blitt et universelt kommunikasjonsmedium på linje med telefon og brev, og det brukes både av menn og kvinner, unge og gamle, uansett etnisk bakgrunn og nasjonalitet. Alt som trengs for å benytte seg av e-mail er en enkel PC og en modemlinje. E-mail krever ikke mye båndbredde, og dyre bredbåndslinjer er dermed ikke påkrevd, noe som gjør det til et velegnet medium i fattige land med dårlig utbygd digital infrastruktur.

Forskjellen mellom e-mail og tradisjonell post er ifølge Dahan og Sheffer (2001) formidabel. E-mail tillater vidstrakt distribusjon uavhengig av tid og sted. Kommunikasjonen kan foregå mellom to personer, eller mellom én person og flere andre. Således egner e-mail seg godt for private diskusjonsgrupper. Bilder, dokumenter og andre filtyper kan enkelt legges ved, dog ofte med en størrelsesbegrensning. Etniske diasporagrupper setter ofte opp sine egne private e-mailnettverk der medlemmer kan abonnere på nyhetsbrev, og ofte også bidra med eget materiale. Med e-mail er det ikke noe problem om medlemmene av slike nettverk er spredt over store geografiske avstander.

Online diskusjonsforum er nettsteder der brukere kan registrere seg og delta i offentlige diskusjoner, og ofte også kommunisere privat med andre brukere. Nettstedene som "hoster" slike diskusjonsgrupper er ofte nyhetssider, men det kan også være nettsteder designet som sosiale online møteplasser, eller nettsteder med en viss profil, for eksempel tilknyttet en spesifikk etnisk eller nasjonal gruppe, eller en spesiell hobby eller interesse. I slike forum kan registrerte brukere lese og svare på andres innlegg, eller starte sine egne diskusjoner. Diskusjonsforum stiller, som e-mail, forholdsvis små krav til maskinvare, men noe større krav til båndbredde avhengig av nettstedets brukergrensesnitt. Den ferdighetsmessige terskelen for å ta i bruk forum er stort sett lav. Sammenlignet med e-mail er

diskusjonsforum ofte mer preget av støy, og diskusjonene bærer gjerne preg av opphetede, livlige diskusjoner á la diskusjoner i en bar eller på et utested. Grensene for hva som kan diskuteres er stort sett flytende. På etnisk baserte forum er politiske og sosiale problemstillinger relatert til hjemlandet vanlige temaer (Dahan og Sheffer 2001).

Nettsteder relatert til etniske grupper koster gjerne eierne en del, samtidig som det kreves en viss teknisk innsikt å drifte disse. Av den grunn eies slike sider gjerne av en privilegert teknologisk elite, som dermed får rollen som online identitetskapere for de etniske gruppene. Eierne av nettstedene som "hoster" diskusjonsforum har ofte gode muligheter for å sette agendaen for diskusjonene, da det er de som står for nyheter og overskrifter på sidene. Medlemmene av diasporabefolkninger ser gjerne på seg selv og sitt opprinnelsesland på en annen måte enn dem som faktisk bor i opprinnelseslandene, og resultatet er ofte at man får flere konkurrerende nettsteder relatert til samme etniske gruppe, med ganske ulike politiske agendaer.

Internet Relay Chat (IRC), består av en mengde ulike, små og store chattegrupper i et enkelt og minimalistisk brukergrensesnitt. IRC er mer interaktivt enn e-mail og online diskusjonsforum, da all kommunikasjon foregår direkte og brukere må være online på samme tid for å delta i diskusjoner. Diskusjoner på IRC er gjerne lite strukturerte, og mediet egner seg dårlig til lengre politiske utredninger. I stedet fungerer IRC gjerne som en møteplass for medlemmene av en diasporabefolkning, der de kan chatte direkte med andre medlemmer av sin etniske gruppe, bosatt i opprinnelseslandet eller i andre deler av verden. Sosial interaksjon og nettverksbygging fungerer stort sett bedre på IRC enn på online diskusjonsforum. På IRC kan hvem som helst opprette sin egen chattegruppe uten å måtte betale for nettleie, og den tekniske innsikten som kreves er liten. I likhet med e-mail stiller også IRC svært små krav til maskinvare og båndbredde, slik at det er velegnet for bruk i utviklingsland.

Den fjerne kommunikasjonsformen er peer-to-peer (P2P) chatteprogrammer. Bruken av slike programmer har økt spesielt kraftig de seneste årene. Slike programmer fungerer ved at brukere bygger opp en *venneliste*, og så står fritt til å kommunisere med de vennene som til enhver tid er online. Kommunikasjonen er tekstbasert og foregår i "real time", slik at det fungerer nesten som en vanlig samtale. Den stadig økende bruken av webkameraer gjør det også mulig for brukere å se hverandre mens de kommuniserer, riktignok foreløpig med lav oppløsning og oppdateringsfrekvens.

De mest utbredte P2P-chatteprogrammene i dag er MSN og Yahoo Messenger, men i det siste har vi også sett nye programmer som prøver å ta kommunikasjonen ett skritt videre ved at tekstbasert kommunikasjon erstattes av audio, omtrent som en telefonsamtale. Det mest

kjente av disse programmene er Skype, som i dag er utbredt i store deler av verden. Mens vanlig tekstbasert chatting via P2P stiller forholdsvis små krav til maskinvare og båndbredde, blir situasjonen en annen så snart man introduserer avanserte funksjoner som audio og video. Å overføre slike signaler med grei kvalitet stiller krav til båndbredden, så slike muligheter er ofte fraværende i fattige land.

Det er imidlertid viktig å huske på at transnasjonal kommunikasjon ikke bare dreier seg om kommunikasjon via moderne, digital informasjonsteknologi. Selv om kommunikasjon via Internett øker kraftig over hele verden, har den tradisjonelle telefonen fortsatt en sentral plass som kommunikasjonsmiddel mellom migranter og deres familie og venner, og denne posisjonen ser ikke ut til å svekkes nevneverdig på grunn av Internett. Mye av økningen i transnasjonale telefonsamtaler skyldes at prisene på slike samtaler har gått betydelig ned de siste årene. Med forhåndsbetalte telekort, som har blitt svært populære i diasporamiljøer verden over, ligger prisene på interkontinentale telefonsamtaler på omtrent 10 prosent av prisene hos vanlige teleoperatører. Denne trenden med stadig rimeligere telefonsamtaler ser ut til å fortsette i fremtiden (Vertovec 2004).

2.7. Cyberspace: Samlende eller ekskluderende?

Det er liten tvil om at diasporabefolkninger og deres familie og venner danner virtuelle sosiale nettverk i Cyberspace, men hvor omfattende er egentlig dette fenomenet, og hvor mange har faktisk mulighet til å ta del i slike nettverk? Dersom slike nettverk dannes transnasjonalt, og medlemmene deltar i kraft av sin etniske tilhørighet, må man forutsette at landene nettverksmedlemmene (nodene) befinner seg i kan være svært ulike med tanke på folks generelle muligheter til å delta i nettverksprosesser i Cyberspace.

Dersom virtuelle sosiale nettverk skal kunne oppstå mellom et opprinnelsesland og diasporabefolkninger som er spredt rundt i verden, må den nødvendige teknologien være allment tilgjengelig der de potensielle nettverksnodene befinner seg. I tillegg må hver node ha nok ressurser, både i form av økonomi og kompetanse, til å kunne tilegne seg bruken av avansert kommunikasjonsteknologi. Det er liten tvil om at det finnes en del barrierer som vanskeliggjør deltakelse i slike nettverk, og disse barrierene er særlig fremtredende i, men ikke begrenset til, den tredje verden.

James (2003) skriver om fenomenet *the global digital divide*, en ny form for ulikhet mellom utviklede og underutviklede land basert på tilgangen til moderne

kommunikasjonsnettverk. Digital teknologi er fortsatt dyrt og utilgjengelig i store deler av verden, og det er som regel bare den rike minoriteten som har råd til slikt utstyr. Dessuten er telenettverkene i fattige land ofte dårlig utbygd og vedlikeholdt, slik at det ikke er noen selvfølge at man kan få tilgang til Internett selv om man eier en datamaskin. Manglende kompetanse kan også være et problem. Det kreves en viss teknisk innsikt for å sette seg inn i bruken av moderne kommunikasjonsteknologi, og å opparbeide en slik generell innsikt i en hel befolkning kan ta lang tid. Et annet problem er de restriksjonene som styresmaktene i en del autoritære stater legger på internettbruk.

Et sentralt spørsmål er i hvilken grad dagens eksponentielle økning i internettbruken, særlig i den tredje verden, vil kunne redusere disse barrierene mot deltakelse i sosiale nettverk i Cyberspace. Om man ser på hvor raskt teknologien utvikler seg, og hvor raskt prisene faller på ny teknologi, er det ikke usannsynlig at en betydelig andel av befolkningen også i relativt fattige land vil få internetttilgang innen ikke så altfor mange år. Man kan her sammenligne med andre teknologier som TV og radio, som er blitt relativt vanlige selv i marginaliserte områder av den tredje verdens storbyer. Graden av økning ser imidlertid ut til å være svært varierende. Noen steder, som for eksempel i Kina, vil internetttilgangen øke raskt, men andre steder, som for eksempel i Afrika sør for Sahara, vil den øke svært langsomt (James 2003).

Ifølge Graham og Marvin (2000) er imidlertid ikke digitalt klasseskille noe som bare foregår på globalt nivå mellom rike og fattige land. Dette eksisterer også internt i samfunn, mellom by og land, mellom utdannede og ikke-utdannede, og mellom overklassen og arbeiderklassen. Det moderne nettverkssamfunnet har skapt et nytt klasseskille mellom de *tilkoblede* og de *ikke-tilkoblede*. Mens nettverkseliten er tilkoblet på alle kanter, gjennom mobiltelefoner, bærbare og stasjonære PCer, gjennom jobbnettverk, skolenettverk, underholdningsnettverk, hjemmenettverk, i transportmidler og på flyplasser, har den nye marginaliserte klassen knapt tilgang til fasttelefon hjemme. Å delta i nettverkssamfunnet krever ressurser, ikke bare økonomiske, men også i form av teknologisk kunnskap. Har man ikke tilgang til slike ressurser blir man stående helt utenfor. Ifølge Morley (2000) er Cyberspace et mer homogent rom enn den fysiske verden, fordi de som befinner seg der allerede har blitt utvalgt gjennom sin etnisitet, nasjonalitet, sosiale klasse og kjønn. Selv om en del transnasjonale migranter er ressurssterke mennesker med høy utdanning, er det et faktum av majoriteten av dem tilhører den marginaliserte klassen i landene de kommer til, og dermed lett kan falle utenfor det moderne nettverkssamfunnet. Disse gruppene muligheter til å delta i virtuelle etniske samfunn vil da være begrensede.

Likevel kan man spørre seg om det digitale klaseskillet bare er en midlertidig konsekvens av at Internett og Cyberspace ennå er forholdsvis nye fenomener. Etterhvert som Internett spres verden rundt vil tilgangen til nettverkssamfunnet bli større, og kostnadene forbundet med å være tilkoblet vil mest sannsynlig reduseres til et punkt der selv fattige mennesker får tilgang. Riktignok spres Internett til storbyene og den privilegerte klassen først, med påfølgende dannelser av "techno-eliter", men fallende priser og en høyere generell tilgang på digital teknologi bør kunne føre til en generell kompetanseheving i befolkningen, særlig i oppvoksende generasjoner. Derfor kan Cyberspace på lengre sikt ha potensiale til å bli et rom som, i det minste til en viss grad, utvisker avstanden mellom urbane strøk og utkantstrøk, mellom høyt og lavt utdannede, og mellom rike og fattige (Dahan og Sheffer 2001).

2.8. Teorier om substitusjon og komplementering

Synet på diasporabefolknings muligheter til å delta i virtuelle etniske samfunn varierer altså i akademiske miljøer, men et annet, og like viktig spørsmål, er hvordan disse samfunnene påvirker livene til dem som faktisk deltar. Den tiden man bruker online må nødvendigvis gå utover andre gjøremål, for eksempel direkte sosial interaksjon, telefonisk interaksjon eller enveiskommunikasjon som TV-titting. Et sentralt spørsmål blir derfor hvordan transnasjonale migranters virtuelle kontakt med familie og venner over lange avstander, forandrer deres kommunikasjons- og mobilitetsmønstre i den fysiske verden. Et annet sentralt spørsmål er hvorvidt den virtuelle interaksjonen med venner og familiemedlemmer fører til at behovet for å treffe disse personene i virkeligheten blir mindre.

Ifølge Castells (2004) er alle samfunn kulturelle konstruksjoner, så dersom det finnes virtuelle samfunn må det også være mulig å identifisere disse samfunnenes kultur. Ifølge Robins (1999) har den globale internettkulturen i stor grad blitt et internasjonalt offentlig rom for de privilegerte, atskilt fra de mer marginaliserte gruppene i samfunnet. Mens man i den virkelige verden er en del av et variert samfunn der man kan støte på alle typer mennesker, både på godt og vondt, er man i Cyberspace kun en del av de virtuelle samfunnene som man selv velger å delta i. Denne muligheten for å distansere seg fra "bråkete naboer" i den virkelige verden er noe av det som gjør Internetts monokulturer så attraktive, men det betyr ikke at dette er en positiv samfunnstendens. I et informasjonssamfunn der arbeid, fritidsaktiviteter og sosial samhandling i stor grad foregår online, kan sosiale forhold basert på

fysisk nærhet miste sin betydning. Det er også en reell fare for at sosiale forhold som kun vedlikeholdes online blir mindre meningsfylte enn tradisjonelle, ansikt-til-ansikt forbindelser (Morley 2000).

Hva som blir konsekvensene av at stadig flere mennesker bruker stadig mer av sin tid i virtuelle rom er imidlertid et omstridt spørsmål. Når nye virtuelle samfunn skapes online, kan Cyberspace bli et substitutt for det tradisjonelle, fysiske, offentlige rom, som f.eks. kaféer, utesteder og torg. Det at Internett's elektroniske møteplasser frigjør individet fra den fysiske geografis barrierer er ikke nødvendigvis noe problem, fordi mennesker forenes i nye samfunn utenfor sin stedsbaserte eksistens. Særlig diasporabefolkninger, som ikke kan møte sin familie og sine venner i den virkelige verden, har stor nytte av denne utviklingen (Elkins 1997).

Et annet perspektiv, som i stor grad står i et motsetningsforhold til teorier om substitusjon, er at Cyberspace først og fremst *komplementerer* den fysiske verden. Selv om telekommunikasjon i en del tilfeller kan substituere for visse typer reiser, er det mye mer vanlig at virtuell og fysisk kommunikasjon har en akselererende effekt på hverandre. Ifølge Graham og Marvin (2000) kan dette foregå på flere måter:

For det første kan telekommunikasjon øke effektiviteten i fysiske transportnettverk. Online bestillingssystemer, online betalingssystemer, luftfartskontrollsystemer og trafikkstyringssystemer reduserer kostnadene forbundet med å reise, og øker transportnettverkens effektivitet, pålitelighet og rekkevidde. For mange transnasjonale migranter kan kostnadene forbundet med å besøke familie og venner i hjemlandet være vanskelige å bære, derfor er det nærliggende å tro at når telekommunikasjon reduserer kostnadene ved å reise fysisk, vil disse personene velge å reise oftere.

For det andre fører tilgang til digitale nettverk til at personer får et større perseptuelt rom. Jo mer man vet om verden rundt seg, enten det gjelder rekreasjonsalternativer eller jobbmuligheter, jo mer vil etterspørselen etter fysiske reiser øke. For en person som ønsker å jobbe i utlandet kan Internett være en uvurderlig kilde til informasjon, og dersom denne personen velger å migrere fra ett land til et annet, kan dette godt føre til at venner eller familiemedlemmer senere følger etter fordi de gjennom å kommunisere med han/henne får åpnet øynene for muligheter de ikke så tidligere.

For det tredje kan flere fysiske reiser føre til mer bruk av moderne telekommunikasjonsteknologi, som mobiltelefoner og andre bærbare enheter. Den "dødtid" som tidligere ble brukt til venting på flyplasser og stasjoner gjøres om til kvalitetstid i form av kommunikasjon med familie og venner, eller til effektiv arbeidstid. Når "dødtid" gjøres om til

kvalitetstid på denne måten, kan dette igjen føre til at menneskers motstand mot å bruke tid på å reise reduseres.

Mange stiller seg også tvilende til om virtuell interaksjon noen gang rent kvalitativt vil kunne erstatte det å fysisk treffe familiemedlemmer og nære venner. Diasporabefolkninger benytter seg av digitale nettverk fordi de på den måten kan holde kontakten med familie og venner langt unna, men føler de egentlig at denne virtuelle interaksjonen på noen måte kan erstatte det å treffe disse menneskene i virkeligheten? Det er naturlig at medlemmene av en diaspora ønsker ha fysisk interaksjon med de menneskene som står dem nær, og de har da også slik kontakt når de har mulighet til det, for eksempel når de besøker sitt opprinnelsesland. Dermed fører ikke Cyberspace til en reduksjon i den fysiske interaksjonen mellom diasporabefolkninger og deres familie og venner, og man kan dermed ikke si at den virtuelle kontakten substituerer, eller erstatter, fysisk kontakt (Dahan og Sheffer 2001).

Kapittel 3.

Metode

3.1. Innledning

Samspillet mellom fysiske og virtuelle rom har lenge vært min geografifaglige hovedinteresse, og det var derfor et naturlig tema for denne masteroppgaven. Idéen om å sette dette fokuset i sammenheng med transnasjonal migrasjon kom til litt etter hvert, og var først og fremst en følge av at jeg kjenner til flere diasporamiljøer i Norge. Etter hvert som jeg kom lengre i prosessen så jeg at samspillet mellom menneskelig mobilitet og virtuell samhandling var et svært interessant tema, og dermed var hovedlinjene for prosjektet lagt. Selve problemstillingen ble formulert senere i prosessen, og den ble justert etter hvert som arbeidet pågikk, til jeg til slutt endte opp med den problemstilling oppgaven har fått.

I dette kapitlet tar jeg først for meg prosessen med valg av metode. Deretter går jeg videre til å presentere de metodiske valgene jeg tok med hensyn til rekruttering av informanter, gjennomføring av intervjuer, og analyse og tolkning av det innsamlede materialet. Jeg forsøker hele veien å relatere mine egne valg til sentral metodelitteratur. Til slutt i dette kapitlet vurderer jeg undersøkelsens troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet.

3.2. Metodevalg

I metodelitteraturen kan man generelt skille mellom kvantitativ og kvalitativ metode. Ifølge Thagaard (2002) er hovedforskjellen mellom disse at kvalitative metoder søker å gå i dybden, og vektlegger betydning, mens kvantitative metoder vektlegger utbredelse og antall. Målet med denne oppgaven var å undersøke hvordan transnasjonale migrantere sosiale felt påvirkes av moderne kommunikasjonsteknologi. Under min tilnærming til dette temaet stilte jeg meg

selv et par spørsmål: Hvordan opplever migrantene den nye teknologien? Og på hvilken måte endrer teknologien deres kommunikasjonspraksiser? Jeg var altså ikke opptatt av å undersøke utbredelsen av internettbruk blant diasporabefolkninger, men derimot innholdet i denne bruken, samt følgene av den. Av den grunn kom jeg på et tidlig tidspunkt fram til at jeg ville bruke kvalitative metoder i dette prosjektet. Kvalitative metoder er egnet til å gi mye informasjon om få enheter, og karakteriseres ved at forståelsen av fenomener baseres på hvordan de som studeres forstår sin egen livssituasjon. En slik nær relasjon til informantene var nødvendig for å få fram den informasjonen jeg trengte for å belyse problemstillingen.

3.3. Rekruttering av informanter

Tabell 2: Informantene i undersøkelsen, med kjønn og omtrentlig alder

	Menn	Kvinner
Filippinene	Tom (30-årene)	Rosalyn (40-årene) Petra (20-årene) Nathalie (30-årene) Julie (20-årene) Michelle (30-årene)
Iran	Mahmoud (50-årene) Amid (30-årene) Maher (30-årene) Samad (30-årene)	Fatemeh (20-årene) Farnia (40-årene)
Latvia	Fricis (20-årene) Kristaps (50-årene)	Dagnija (30-årene) Spodra (50-årene) Izolde (30-årene)

Tabell 2 viser alle informantene som var med på denne undersøkelsen, med kjønn og omtrentlig alder. Alderen er oppgitt omtrentlig for å ivareta informantenes anonymitet, og alle navnene er fiktive.

Ifølge Kvale (1997) finnes det få standardregler og felles metodologiske konvensjoner i de kvalitative forskningsmiljøene. Når det gjelder kvantitative spørreundersøkelser finnes det standardmetoder og allment godtatte regler og retningslinjer for utvalgsstørrelser, spørsmålsformuleringer og analysemetoder, men for den kvalitative forskningen er det færre slike felles prosedyrer. Når det gjelder kvalitativ metode har man heller ikke de samme

strenge kravene som i man vanligvis finner i kvantitativ metode med hensyn til utvalgets *representativitet*. Kvalitative studier baserer seg på *strategiske utvalg*, det vil si at man bevisst velger informanter som har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske i forhold til problemstillingen (Thagaard 2002).

I denne undersøkelsen ønsket jeg å intervju personer i utenlandske diasporamiljøer i Norge, og for å oppnå størst mulig bredde i utvalget valgte jeg å bruke informanter fra tre forskjellige land: Filippinene, Iran og Latvia. Når informanter velges ut fra slike bestemte kategorier kalles det *kategoribaserte utvalg*. Fordelen med slike utvalg er at man får stor variasjon, men det er viktig at man unngår å trekke konklusjoner om at tendenser i kategoriene er representative for hele populasjonen (for eksempel at eventuelle forskjeller mellom filippinere og iranere i dette prosjektet er representative for disse gruppene som helhet). I dette prosjektet er utvalget selektert på grunnlag av informantenes tilgjengelighet, og krav om tilfeldighet er dermed ikke oppfylt. Dessuten er utvalget for lite til at man kan trekke generelle konklusjoner.

Totalt intervjuet jeg 17 informanter i dette prosjektet; 6 fra Filippinene, 6 fra Iran og 5 fra Latvia. Mot slutten av intervjuprosessen følte jeg at jeg begynte å oppnå en meningsmetning, og dessuten er det begrenset hvor mange man kan intervju i en masteroppgave som denne. Årsaken til at jeg valgte de landene jeg gjorde var at jeg har kontakter i alle disse diasporamiljøene, samt at disse landene ga en god geografisk og etnisk spredning i utvalget. Filippinere i Norge er hovedsakelig økonomiske migranter, og mange er kvinner som har giftet seg med norske menn. Når det gjelder Iranere her i landet er nesten alle politiske flyktninger, mens det latviske diasporamiljøet i Norge er en blanding av eldre etterkrigstidsflyktninger fra Sovjet og unge sesongarbeidere, studenter og folk med midlertidig opphold. Dette gjenspeilet seg hos de informantene jeg fikk tilgang til fra de respektive landene, og jeg følte derfor at de tre kategoriene ga utvalget en god variasjon.

På et tidlig stadium i arbeidet med oppgaven vurderte jeg å intervju migranter fra et afrikansk land i stedet for Latvia, noe som også ville gitt utvalget en god geografisk og etnisk spredning. Jeg har ingen afrikanske kontakter selv, men gjennom en bekjent fikk jeg kontakt med en person fra Gambia, som jeg gjennomførte et intervju med. Fra denne informanten fikk jeg tips om andre gambiere jeg kunne ta kontakt med for intervju, men informanten advarte også om at gambiere her i landet generelt er svært skeptiske til å bli intervjuet, og at dette har sin bakgrunn i en "Rikets Tilstand"-dokumentar som gikk på TV2 for noen år siden. I denne dokumentaren ble gambiske imamer filmet med skjult kamera mens de anbefalte en somalisk jente å la seg omskjære, etter at de samme imamene i offisielle intervjuer hadde tatt avstand

fra omskjæring av jenter. Hvorvidt dette var årsaken skal jeg ikke si for sikkert, men jeg kom i hvert fall ingen vei med de gambiske kontaktene, og da jeg ikke hadde så mye tid på meg til å få gjennomført intervjuene slo jeg fra meg å bruke Gambia i undersøkelsen. Man kan her fundere over i hvilken grad forskere og journalister som gjør undersøkelser i spesielle miljøer, har et ansvar for å opptre med integritet for å bevare tilliten i miljøet. Visse kontroversielle perspektiver kan selvsagt være vanskelige å finne fram til i lukkede kretser, men å bruke metoder som skjult opptaksutstyr kan lett føre til at disse miljøene blir enda mer lukkede. Dette kan vanskeliggjøre senere forskningsarbeid i miljøene, da potensielle informanter lett kan frykte å bli stilt i et dårlig lys.

Prosjektet ble meldt til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) og ble godkjent. Intervjuene ble gjennomført i mars og april 2006. For å finne fram til iranske informanter tok jeg utgangspunkt i tre kontakter fra ulike iranske miljøer. Å velge ut informanter på denne måten kalles *tilgjengelighetsutvalg*. Utvelgelsen er strategisk ved at informantene representerer egenskaper som er relevante for problemstillingen, og de blir valgt ut basert på at de er tilgjengelige for forskeren.

Via de opprinnelige kontaktene mine fikk jeg kontakt med flere iranske informanter. Denne måten å velge ut informanter på kalles *snøballmetoden*. Snøballmetoden kjennetegnes ved at man først kontakter et lite antall personer som har de egenskapene eller kvalifikasjonene man er ute etter, og deretter ber disse personene om navn på andre personer med tilsvarende egenskaper (Thagaard 2002). Et problem med denne strategien er at utvalget kan komme til å bestå av personer innenfor samme nettverk. Dette løste jeg ved å ta utgangspunkt i tre personer fra helt ulike miljøer.

De filippinske informantene fant jeg fram til ved å ta utgangspunkt i to informanter fra ulike miljøer. En av disse (Rosalyn) hjalp meg så med å finne fram til flere informanter innenfor sitt nettverk. Utvelgelsen her var altså ikke som en rullende snøball der hver informant oppgir navnet på en ny, men i stedet var det én person som satte meg i kontakt med flere medlemmer av sitt eget nettverk. Rosalyn kan sies å være en sentral person i sitt miljø, og derfor kunne hun lett skaffe meg tilgang til flere informanter som hadde egenskaper som var relevante for min problemstilling. Ifølge Thagaard (2002) kalles slike personer, som på grunnlag av innflytelsen de har i et miljø kan bistå forskeren med å skaffe tilgang til informanter, for *portvakter*.

De latviske informantene fant jeg også fram til ved å ta utgangspunkt i to kontakter fra ulike miljøer. Også her fungerte den ene av informantene (Kristaps) som en *portvakt*, og hjalp

meg med å komme i kontakt med flere informanter fra sitt eget nettverk. Kristaps har en sentral posisjon i det latviske miljøet i Norge, og var derfor godt egnet til denne rollen.

Cloke et. al. (2004) påpeker at en svakhet ved å bruke portvakter er at portvaktene får for stor kontroll over hvem forskeren intervjuer. De vil ofte velge ut informanter som i deres øyne er "trygge" eller "passende". Det at jeg tok utgangspunkt i flere egne kontakter utenfor portvaktens miljøer motvirket denne tendensen. Thagaard (2002) fremhever at det ved bruk av portvakter er viktig at forskeren arbeider for å oppnå tillit hos informantene på eget grunnlag for å unngå å bli betraktet som representant for portvaktene. Under arbeidet med intervjuene forsøkte jeg å ta hensyn til dette.

Jeg la vekt på å rekruttere et noenlunde likt antall mannlige og kvinnelige informanter. Dette gikk greit med Iran og Latvia, men jeg hadde problemer med å finne mannlige informanter fra Filippinene. 76% av filippinske innvandrere i Norge er kvinner, og dette gjenspeilet seg i de miljøene jeg som forsker fikk tilgang til. Jeg endte til slutt opp med kun én mannlige filippinsk informant.

3.4. Intervjuprosessen

Jeg brukte mye tid på å forberede meg til intervjuene og utforme en intervjuguide. Allerede etter første intervju fikk jeg likevel behov for å endre intervjuguiden noe. Intervjuene var i det hele tatt en læringsprosess for meg, og visse forandringer måtte gjøres underveis, selv om alle hovedtemaene var med hele veien. Ifølge Kvale (1997) blir det kvalitative forskningsintervjuet gjerne kalt *ustrukturert* eller *ustandardisert*, noe som kan eksemplifiseres ved at mange metodologiske beslutninger må fattes på stedet, mens intervjuene pågår. Den intervjuguiden jeg til slutt endte opp med, reflekterer dette med sitt ustrukturerte, temabaserte oppsett (vedlegg 1).

Ifølge Kvale (1997) er det svært viktig å ha *konfidensialitet* i forskningen. Dette gjøres ved at man ikke offentliggjør data som kan avsløre intervjupersonenes identitet. I dette prosjektet er alle informantens navn fiktive, slik at ingen informanter kan identifiseres. De fiktive navnene gjenspeiler imidlertid informantens kjønn og etnisitet. Alle informantene ble informert om konfidensialiteten før intervjuene begynte.

Alle intervjuene bortsett fra tre ble foretatt ansikt til ansikt med informantene. De tre siste ble foretatt per telefon fordi informantene av ulike grunner ikke hadde mulighet til å ta et personlig møte. Jeg traff informantene der det passet for dem, og de fleste intervjuene

foregikk enten på informantenes arbeidsplass eller i deres hjem. Ett intervju ble foretatt på kafé. De fleste intervjuene ble gjennomført uten andre personer til stede, men ved noen anledninger var venner eller familiemedlemmer av informantene i nærheten. Selv om disse personene holdt på med sitt, kunne de overhøre i det minste deler av samtalene, og dette kan ha påvirket informantenes svar. Jeg fikk imidlertid aldri inntrykk av at informantene var ukomfortable eller ble distraheret av at det var andre mennesker i nærheten. Etter min oppfatning konsentrerte de seg fullt og helt om samtalen. Dette kan ha hatt å gjøre med at temaene som ble diskutert ikke var spesielt sensitive.

Under intervjuene hadde jeg en fordel i at jeg kjenner godt til moderne informasjonsteknologi fra før, for på den måten visste jeg alltid hva informantene snakket om når de forklarte om sine IKT-vaner. Noen av informantene var profesjonelle IKT-folk, og brukte en terminologi som ikke alle hadde kunnet forholde seg til. Mine egne IKT-kunnskaper bidro helt klart til å holde flyten i samtalene med disse personene. Samtidig stilte dette krav til meg som intervjuer under intervjuene med de informantene som hadde mindre kjennskap til IKT, og jeg måtte passe på å unngå å bruke for avansert IKT-terminologi i disse situasjonene. Det at noen av informantene ikke snakket flytende norsk la ytterligere utfordringer til forståelsen mellom dem og meg som intervjuer, men likevel følte jeg stort sett at samtalene gikk svært glatt. Alle intervjuene bortsett fra to ble foretatt på norsk. De to siste ble foretatt på engelsk fordi informantene selv følte at deres norskkunnskaper var for dårlige. De fleste informantene snakket imidlertid godt norsk, og da jeg gikk gjennom opptakene i etterkant av intervjuene hadde jeg aldri problemer med å forstå hva som var blitt sagt.

Lengden på intervjuene varierte fra rundt 25 minutter til godt over en time, avhengig av hvor mye informantene hadde å si. Med de mest ordknappe informantene var det jeg som måtte holde samtalen i gang med stadig nye spørsmål, mens hos andre kunne jeg frigjøre meg mer fra intervjuguiden og la samtalen flyte fritt. De aller beste og lengste intervjuene levde sitt eget liv, og utviklet seg til faglige, nærmest filosofiske diskusjoner der informantene sto på samme nivå som meg.

Alle intervjuene ble tatt opp digitalt. Dette hadde å gjøre med at jeg ønsket å ha lydfiler som lett kunne navigeres i på en datamaskin. Etter min mening lettet dette etterarbeidet betydelig, da jeg kunne markere tidspunktene for viktige sitater og hente dem fram senere med et par tastetrykk. Alle informantene (også de som ble intervjuet på telefon) visste om at det ble gjort opptak av intervjuene, og ingen uttrykte noen motforestillinger mot dette.

3.5. Analyse og tolkning

Ifølge Cloke et. al. (2004) er det mange avgjørelser som må tas når man endelig er ferdig med datainnsamlingen og setter seg ned for å forsøke å få en mening ut av det innsamlede materialet. I en kvalitativ undersøkelse som dette har man gjerne timevis med intervjudata som skal sorteres, og noe av det første man gjør er ofte å sortere dette i kategorier. Fra før hadde jeg kategoriene *filippinere*, *iranere* og *latviere*, og gjennom arbeidet med intervjuguiden hadde jeg kommet fram til ulike temaer som la grunnlaget for flere kategorier. Disse kategoriene måtte imidlertid justeres litt etter hvert som arbeidet med analysen skred fram.

Jeg prøvde å hele tiden være bevisst på at de kategoriene jeg kom fram til ikke er universelle, men et resultat av mine egne tolkninger av dataene. Ifølge Thagaard (2002) er det slik at i kvalitative undersøkelser vil forskeren, bevisst eller ubevisst, begynne analysen av datamaterialet allerede under datainnsamlingen. Jeg hadde uten tvil både kategorier og tolkninger i hodet før analyseprosessen i det hele tatt var kommet i gang, og for å sette det hele i system trengte jeg en bearbeidingsstrategi.

Jeg valgte å ikke transkribere intervjuene i sin helhet, da jeg vurderte tidsbruken ved dette til å være for stor. Under gjennomgangen og bearbeidningen av intervjuopptakene brukte jeg i stedet et regneark, der informantenes fiktive navn og hovedtemaene for undersøkelsen utgjorde aksene. Siden jeg hadde digitale lydfiler kunne jeg enkelt starte og stoppe, og hoppe fram og tilbake i opptakene. Når jeg gikk gjennom et intervju markerte jeg tidspunktene for relevante diskusjoner og sitater og plottet disse inn i regnearket sammen med noen stikkord, slik at jeg senere kunne finne dem igjen med et par tastetrykk. Der det var hensiktsmessig, skrev jeg også inn sitater i sin helhet. Jeg synes dette var en god og effektiv måte å bearbeide dataene på, og jeg fikk et godt system i det hele. Da jeg skrev inn sitater valgte jeg å referere informantenes utsagn så ordrett som mulig. Siden noen av informantene ikke snakket helt flytende norsk kunne jeg ha valgt å "pynte" på språket for å lette forståelsen, men siden jeg følte at sitatene var fullt forståelige slik de stod valgte jeg å ikke forandre på noe.

Under tolkningsprosessen opplevde jeg at det var en utfordring å tenke kvalitativt, fremfor kvantitativt. I begynnelsen opplevde jeg at jeg nærmest automatisk lette etter mønstre, snarere enn sentrale perspektiver i de enkelte intervjuer. Antall forekomster av et utsagn eller fenomen er ikke særlig relevante i kvalitative undersøkelser, siden kravene til representativitet, tilfeldighet og utvalgsstørrelse ikke er oppfylt. Mine kvalitative arbeidsmetoder modnet imidlertid etter hvert som jeg prøvde meg fram og satte meg inn i

metodelitteratur, og jeg følte at jeg sakte men sikkert fikk en bedre forståelse for den kvalitative tolkningsprosess. Dette opplevde jeg som en svært lærerik erfaring.

3.6. Troverdighet

Det er viktig at en forsker argumenterer for troverdigheten av sine forskningsdata ved å redegjøre for hvordan dataene er blitt utviklet i løpet av forskningsprosessen. Troverdigheten kan styrkes ved at forskeren gjør et tydelig skille mellom direkte informasjon fra felten og forskerens egne vurderinger av denne informasjonen, både under feltarbeidet og i rapporteringen av resultatene. Lydopptak fra intervjuer gir grunnlag for å utvikle data som i utgangspunktet er mer uavhengig av forskerens oppfatninger enn notater, der forskeren rekonstruerer utsagn og hendelser (Thagaard 2002). I denne undersøkelsen er det som kjent benyttet lydopptak.

Argumentasjon for troverdighet innebærer også at forskeren reflekterer over konteksten for innsamlingen av data, og hvordan relasjonen til informantene kan influere på den informasjonen forskeren får. For eksempel kan intervjueren lett komme til å stille ledende spørsmål for å få bekreftet en hypotese, slik at svarene man får blir skjeve til fordel for hypotesen. Jeg tok meg selv i å gjøre dette et par ganger under intervjuene, ved at jeg formulerte meg på en måte som lett kunne fått informantene til å overvurdere betydningen av digital kommunikasjonsteknologi. Ifølge Thagaard (2002) er målet at informanten ikke påvirkes til å svare på spørsmålene ut fra en oppfatning informanten kan ha av forskerens verdier og synspunkter. En helt tilfredsstillende løsning på dette problemet finnes imidlertid ikke. Etter hvert som intervjuprosessen skred fram ble jeg mer bevisst på denne problemstillingen, og jeg mener jeg ble flinkere til å unngå spørsmål som kunne oppfattes som ledende i de senere intervjuene. Selv uten ledende spørsmål kan imidlertid informantene underbevisst ha overvurdert betydningen av digital kommunikasjon i sine egne liv. Fordi de alle var klar over at jeg forsket på dette temaet, kan de ha ønsket å fortelle det de trodde jeg var ute etter å høre.

Det er også en fare for at informanter ikke er oppriktige fordi de ønsker å fremstille seg selv i et godt lys. Dette kan for eksempel ha skjedd med mine informanter, ved at de oppfattet det å bruke digital teknologi som progressivt og/eller intelligent, og dermed overvurderte sin egen bruk av slik teknologi. For meg var det vanskelig å kontrollere dette, da jeg ikke hadde noen mulighet til å observere informantenes IKT-vaner over lengre perioder.

Den eneste måten man som forsker kan motvirke slike tendenser, er ved å bruke ulike vinklinger og tilnærminger til spørsmål for å vurdere om informantenes svar sammenfaller på en troverdig måte.

Det fremheves også i metodelitteraturen at man som forsker må være bevisst på hvordan man oppfattes av informantene. Her spiller faktorer som alder, kjønn og sosial posisjon inn. Som forsker vil man ofte oppleves som overordnet av informantene, noe som kan skape større avstand mellom forsker og informant. Når man utfører kvalitative intervjuer er det derfor viktig at man er bevisst på sin rolle slik at informantene føler at de kan snakke åpent og fortrolig. Som masterstudent og forsker kan jeg ha blitt oppfattet som overordnet av informantene, særlig av de som selv kom fra lavere sosiale klasser. Dette er noe som kan ha innvirket på de svarene jeg fikk, men jeg la vekt på å få informantene til å føle seg trygge og likeverdige i samtale.

Jeg var selv i samme aldersgruppe som mange av informantene, men noen var også betydelig eldre enn meg. Hos et par av de yngre informantene følte jeg at jeg fikk en slags lederrolle, og dette kan ha vært negativt for samspillet mellom meg og dem. De fleste informantene virket imidlertid trygge på situasjonen, og samtale med disse var preget av likeverdig diskusjon. Hos de informantene som var en del eldre enn meg følte jeg heller aldri at jeg kom i en overordnet posisjon.

Ifølge Thagaard (2002) er det slik at når forsker og informant er av samme kjønn gir det et grunnlag for en felles forståelse. Kvinnelige forskere vil altså lettere få god kontakt med kvinnelige informanter, og mannlige forskere vil ha lettere for å få til et godt samspill med mannlige informanter. Det gjøres også et poeng av at en forsker i visse situasjoner kan spille på sitt kjønn for å oppnå interessante resultater. I denne masteroppgaven er teknologi et sentralt tema. Teknologi blir ofte sett på som et mannlige domene, og de kvinnelige informantene kan av den grunn ha sett på meg som en autoritet på området. Kvinnene i denne undersøkelsen hadde dessuten opprinnelse i andre kulturer enn den norske, og i disse kulturene har kvinner generelt sett en lavere sosial posisjon i forhold til menn enn hva vi er vant med. Min erfaring er imidlertid at kjønn fikk mindre betydning for troverdigheten i denne undersøkelsen enn hva jeg forventet, og jeg hadde inntrykk av at jeg etablerte en god kontakt med både de mannlige og de kvinnelige informantene. Jeg opplevde at de kvinnelige informantene snakket relativt fritt, for eksempel om personlige erfaringer relatert til det å bruke Internett til å finne ektemenn. Temaene som ble diskutert i denne undersøkelsen var likevel ikke spesielt ømfintlige, og det er mulig jeg ville ha opplevd kjønn som en viktigere faktor i en annen type undersøkelse.

3.7. Bekreftbarhet

Mens troverdighet er knyttet til fremgangsmåter for utvikling av data, er bekreftbarhet knyttet til tolkningen av resultatene. For å vurdere egne tolkninger er det viktig at forskeren går kritisk gjennom analyseprosessen (Thagaard 2002). I kvalitativ metode er det som nevnt færre tradisjoner og kjøreregler for hvordan en riktig analyse skal utføres enn det er i kvantitativ metode. Kvalitative tolkninger er mer subjektive, og basert på forskerens egne vurderinger og erfaringer. En forsker vil alltid ha visse forventninger, bevisst eller ubevisst, til resultatene av en undersøkelse, og jeg forsøkte å være oppmerksom på dette under tolkningen av mine data. I utgangspunktet mente jeg at jeg hadde få forventninger, men jeg måtte ved nærmere gjennomtenking revurdere denne oppfatningen. For eksempel kjente jeg en del av informantene fra før, og jeg kan derfor ha hatt en viss forforståelse av deres kunnskaper om og bruk av moderne kommunikasjonsteknologi. I tillegg kommer det faktum at jeg selv også er en aktiv IKT-bruker, og gjennom dette på forhånd kjente godt til de mulighetene som ligger i teknologien. I slike situasjoner må man som forsker passe på å være åpen for at det innsamlede materialet kan by på nye og overraskende innfallsvinkler til temaet.

Det å kjenne til informanter personlig er imidlertid ikke kun problematisk. Ifølge Thagaard (2002) er det slik at en forsker som selv er innenfor det miljøet som studeres har et særlig godt grunnlag for å forstå de fenomener det forskes på. Siden jeg undersøkte diasporamiljøer, og selv ikke er medlem av et diasporamiljø, kan jeg ikke påberope meg å ha hatt en slik posisjon i dette prosjektet, men mitt kjennskap til en del av informantene mener jeg innvirket positivt på mine muligheter til å tolke det innsamlede materialet. Det er også et faktum at et par av de beste og mest informative intervjuene var med informanter som jeg kjente fra før. Det at jeg selv er en aktiv bruker av digitale medier kan også ha hatt positive konsekvenser, siden jeg lett kunne sette meg inn i og forstå det informantene snakket om.

3.8. Overførbarhet

Med overførbarhet menes at den teoretiske forståelsen som er knyttet til et enkelt prosjekt settes inn i en videre sammenheng. Ifølge Thagaard (2002) er det fortolkningen av dataene som gir grunnlag for overførbarhet i kvalitative studier, i motsetning til i kvantitative studier der beskrivelser av mønstre er det sentrale. Spørsmålet er om en tolkning som utvikles

innenfor et enkelt prosjekt også kan være relevant i andre sammenhenger, og på den måten kan bidra til en mer generell teoretisk forståelse.

Det er forskeren selv som argumenterer for hvordan en enkeltstående studie kan være relevant i en større sammenheng. Min undersøkelse av migranternes IKT-vaner gir ikke svar på hvordan diasporabefolkninger generelt bruker Internett for å kommunisere, men studien viser eksempler på hvordan Internett *kan* brukes av migrantgrupper for å opprette, gjenopprette og vedlikeholde transnasjonale sosiale felt.

Kapittel 4.

Muligheter og barrierer

4.1. Innledning

Moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi har gitt oss mange nye muligheter. Det kan være rart å tenke på at for bare 15 år siden, på begynnelsen av 1990-tallet, hadde folk flest verken tilgang til Internett eller mobiltelefoner, teknologier som vi nærmest tar for gitt i dag. For en del mennesker, da fortrinnsvis i den tredje verden, er imidlertid disse mulighetene fortsatt fraværende. Dette kapitlet vil først diskutere hvilke nye muligheter moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi har gitt informantene i denne undersøkelsen med tanke på transnasjonal kommunikasjon med familie og venner. Hvilke teknologier og programmer er mest populære? Hvordan endrer disse teknologiene transnasjonale kommunikasjonspraksiser, og hvordan påvirker dette informantenes sosiale felt? Det siste avsnittet vil så ta for seg barrierer mot Internetts muligheter til å virke samlende på tvers av landegrenser og sosiale klasser.

4.2. Ulike former for virtuell interaksjon

Ifølge Dahan og Sheffer (2001) kan man hovedsakelig regne med fire typer online kommunikasjon. Disse er e-mail, online diskusjonsforum, Internet Relay Chat (IRC), og peer-to-peer (P2P) chatteprogrammer. Alle informantene oppga at de brukte e-mail, om ikke regelmessig, så ihvertfall en gang iblant. Den generelle IKT-kompetansen blant informantene var svært varierende, fra profesjonelle IKT-folk til vanlige hjemmebrukere, men e-mail så ut til å være en del av alles hverdag. Spodra oppga at e-mail er den eneste digitale kommunikasjonsformen hun benytter seg av:

SPODRA: "Det er stort sett bare mailer. Vi ringes veldig ofte også, så det er ikke så mye mailer heller egentlig, men det er noen. Jeg bruker mest telefon. Jeg synes det er hyggelig å snakke med folk. Også blir det jo litt brev også".

Denne uttalelsen til Spodra kan settes i sammenheng med generasjonen hun tilhører. Unge mennesker har gjerne lettere for å ta i bruk ny teknologi enn de som er godt voksne, og Spodra, som selv er i 50-årene, illustrerer dette perspektivet med sine begrensede digitale kommunikasjonsmønstre, samt vektleggingen av tradisjonelle kommunikasjonsformer som telefon og brev. Som et eksempel på det motsatte kan Izolde, som er i begynnelsen av 30-årene, trekkes fram:

IZOLDE: "Det var mye, mye mer vanskelig [uten Internett]. Tenk om du må skrive papirbrev og gå og sende det gjennom post og vente flere dager på den kommer fram. Og etterpå flere dager vente du får svar".

Online diskusjonsforum var ikke like populært som e-mail, og noen av informantene visste ikke engang helt hva dette var for noe. De som oppga at de brukte slike forum var gjerne også de som hadde et stort engasjement for et tema, enten politisk eller en hobby. Dette perspektivet kan illustreres med følgende uttalelse fra Samad:

SAMAD: "Jeg husker jeg drev på med Dreambox [PC som kan dekode TV-signaler] og der hadde jeg behov for hjelp i starten. På forumet var faktisk de veldig seriøse, selv om Dreambox er en sånn piratsak. De mest seriøse folk jeg noen gang har truffet på nettet. [...] Det var sånn internasjonalt forum. Vi hadde felles interesse for Dreambox og sånne ting".

Samad jobber selv med IKT, og er etter eget utsagn svært teknologisk interessert. Han er et godt eksempel på at de som har en spesiell interesse for et tema ofte vil oppsøke online diskusjonsforum spesielt dedikert til temaet, for å kunne diskutere med likesinnede.

Noen informanter oppga at de brukte IRC. Mange visste ikke hva dette var for noe, og noen oppga at de hadde brukt dette tidligere, men at de nå hadde gått over til P2P chatteprogrammer. IRC var mest brukt av de yngste informantene, noe som passer godt med denne kanalens uformelle og umiddelbare kommunikasjonsform.

P2P chatteprogrammer var derimot noe alle informantene hadde kjennskap til, selv om ikke alle oppga at de brukte dette. Også her var det de yngre informantene som var mest aktive. Kristaps, som er i slutten av 50-årene, uttrykte for eksempel at han foretrekker å kommunisere via e-mail fremfor å bruke mer umiddelbare kommunikasjonsformer.

KRISTAPS: "Den derre chattevarianten, den får vi overlate til tenåringene".

Fricis, som er i slutten av 20-årene, uttrykte derimot en klar preferanse for chatteprogrammer der kommunikasjonen går kjapt frem og tilbake.

FRICIS: "Via Draugiem [latvisk online møteplass og diskusjonsforum] du kan ikke kommunisere så fort. Du må sende et brev og så du må vente et svar, men den Skype chat er med en gang, kan chatte med en gang".

Det bildet som tegner seg i denne undersøkelsen, er altså at det finnes visse generasjonsforskjeller når det gjelder hvilke digitale kommunikasjonsformer informantene velger å benytte seg av. Mens de eldste informantene holdt seg mest til e-mail, der den tradisjonelle brevformen til en viss grad kan ivaretas, foretrakk de yngste mer umiddelbare kommunikasjonsformer som IRC, og særlig P2P chatteprogrammer. Det var også tydelig at de yngre informantene totalt sett kommuniserte mer online enn de som var litt eldre.

4.3. Internett eller telefon? Er det egentlig noen forskjell?

Vertovec (2004) legger vekt på hvordan telefonen blir et stadig viktigere kommunikasjonsmedium for transnasjonale migranter, og dette perspektivet kunne man se flere eksempler på blant informantene i denne undersøkelsen. Mange av informantene la stor vekt på telefonen som kommunikasjonsmiddel, og hvordan den gir en mer personlig og direkte kommunikasjon enn for eksempel e-mail og chatting. Særlig viktig så telefonen ut til å være i kommunikasjon med nære familiemedlemmer. Chatting kunne være greit nok med venner, men mange la vekt på det å faktisk kunne høre stemmen til de personene som sto dem aller nærmest.

Riktignok var ikke telefonen like populær hos alle informantene. Noen la vekt på at det å ringe internasjonalt er svært dyrt, og siden det faktisk er slik at man kan få full

telefonfunksjonalitet over Internett i dag, så de på den gammeldagse telefonen som noe utdatert. Akkurat her rører informantene ved en sentral problemstilling som det er viktig å gå inn på i denne undersøkelsen: Er det egentlig noen vesensforskjell mellom Internett og telefoni, og i så fall, på hvilken måte gjør disse forskjellene seg gjeldende?

Etter hvert som IP-telefoni og kommunikasjonsprogrammer som Skype blir mer utbredt, vil prisene på telefonsamtaler mest sannsynlig falle enda lavere enn i dag, til et punkt der pris forsvinner helt som barriere for transnasjonal kommunikasjon. Det å trekke et skille mellom telefonisk og internettbasert kommunikasjon vil også bli meningsløst, da det etter hvert vil bli umulig å si nøyaktig hva som er hva. IP-telefoni fremstår for eksempel i all praksis akkurat som vanlig analog telefoni, men teknologien bak er en helt annen. Kommunikasjonen er hundre prosent digital, og man er totalt avhengig av en internettilkobling for at noe skal fungere. Programmer som Skype gir allerede brukere full audio- og videofunksjonalitet i et PC-grensesnitt, og alt tyder på at andre online kommunikasjonsprogrammer blir nødt til å følge denne trenden dersom de vil forbli konkurransedyktige. Den gamle analoge telefonen vil selvsagt ennå en stund ha den fordelene at den er mye mer utbredt enn digitale bredbåndslinjer, særlig i den tredje verden, men etter hvert som den digitale infrastrukturen forbedres vil denne siste barrieren mot en sammensmelting av telefoni og Internett også viskes ut. Det er selvsagt vanskelig å si nøyaktig hvor lang tid dette vil ta, men med all sannsynlighet vil migranter i fremtiden kunne kommunisere med sin familie i andre verdensdeler gjennom det grensesnittet de selv foretrekker, uten at kostnadene vil være en begrensende faktor.

Det at telefonen i fremtiden vil smelte sammen med Internett, betyr imidlertid ikke at forskjeller mellom disse kommunikasjonsmediene er irrelevante i dag. Flere av informantene nevnte at det nærmest var umulig å få kontakt med en del familiemedlemmer og venner over Internett rett og slett fordi disse personene ikke har tilgang til, eller kompetanse til å bruke, digitale kommunikasjonsmedier. I kontakten med disse personene står ennå telefonen sentralt, og derfor blir det for enkelt å totalt neglisjere ulikheter mellom Internett og telefoni i denne oppgaven.

4.4. Transnasjonale sosiale felt i Cyberspace

Det kom klart fram under intervjuene at flere av informantene hadde kommunikasjonsmønstre med et transnasjonalt preg. På spørsmål om hvor de personene det kommuniseres med befinner seg, svarte Julie følgende:

JULIE: "Ja, noen befinner seg i USA, jeg kjente noen som bodde i Saudi Arabia, Midtøsten, i Australia, Filippinene, Norge".

Julie lister her opp flere land i ulike verdensdeler, og hennes uttalelse illustrerer godt de transnasjonale kommunikasjonsmønstrene som avtegnet seg i denne undersøkelsen. Et annet eksempel kom fra Dagnija:

DAGNIJA: "Det er i Latvia, Litauen, det kan være England, eller USA, Tyskland, Sverige, Island".

Selv om informantenes kommunikasjonsmønstre i hovedsak var transnasjonale, foregikk det meste av kommunikasjonen med medlemmer av informantenes egne etniske og nasjonale grupper. Om man for eksempel ser på de landene Julie oppga at hun kommuniserte med, er dette land med store filippinske diasporabefolkninger. På spørsmål om hvilken nasjonalitet de personene hun kommuniserer med har, bekreftet hun at de aller fleste er medlemmer av den filippinske diaspora. Det ble også klart at de fleste av disse er slektninger eller gamle venner og venninner fra Filippinene.

Selv om informantene stort sett holdt seg til å kommunisere med medlemmer av sine egne etniske grupper, var det altså klare transnasjonale tendenser i deres kommunikasjonsmønstre. Ifølge det transnasjonale perspektivet i migrasjonsteorien samhandler migranter i dag ofte med flere ulike nasjonalstater og/eller samfunn (Levitt og Sørensen 2004), og det var akkurat et slikt bilde som kom fram i denne undersøkelsen. Årsakene til at slike kommunikasjonsmønstre hadde utviklet seg var varierte, men det var klart at de fleste transnasjonale kontaktene faktisk var kontakter som informantene hadde hatt i opprinnelseslandet før de selv migrerte, og at en del av disse, i likhet med informantene selv, av ulike årsaker også hadde flyttet på seg. Dette kan illustreres med følgende uttalelse fra Michelle:

MICHELLE: "I use Yahoo and Hotmail, and talk to friends from there [Filippinene] around the world [...] and with my Sister in Texas".

Det kommer klart fram her at mange av de Michelle kommuniserer med er venner og familiemedlemmer fra Filippinene som har utvandret til andre land. Hun opprettholder altså de sosiale båndene med disse menneskene, selv om de befinner seg ulike steder på kloden. Etter eget utsagn har hun også mye kontakt med familie som befinner seg på Filippinene, men dette foregår via telefon fordi de ikke har internetttilgang.

Under intervjuene tegnet det seg raskt et bilde av at kommunikasjon med familien er svært viktig for informantene. Dette var ikke overraskende, da dette er et bilde som også kommer klart fram i litteratur om dette temaet. Ifølge Basch, Glick Schiller og Szanton Blanc (1994) opprettholdes de sterke båndene mellom de som migrerer og deres familiemedlemmer som blir igjen, og mellom disse personene dannes det nye, transnasjonale sosiale felt der moderne kommunikasjonsteknologi er en av de viktigste kanalene for interaksjon. På spørsmål om hvilken bruk av kommunikasjonsteknologi som er den aller viktigste for dem, la flere av informantene mest vekt på kommunikasjon med familiemedlemmer. På spørsmål om kontakten med disse menneskene ville vært like god uten moderne kommunikasjonsteknologi, var svaret ofte at det ville den helt klart ikke ha vært. I mangel av å kunne treffe familien fysisk, ga de uttrykk for at det å høre stemmene til familiemedlemmer i telefonen, og kanskje til og med se dem ved hjelp av et webkamera, ga dem svært mye.

Selv om familiemedlemmer utkrystalliserte seg som de aller viktigste å kommunisere med, la informantene også stor vekt på det å kunne kommunisere digitalt med venner. Det å vedlikeholde store vennenettverk over lange avstander mente de fleste ville vært helt umulig uten Internett. Familien vil man alltid holde kontakten med uansett, gjennom brev, telefon og fysiske besøk, men venner er det mye lettere å gli vekk fra når man ikke bor i nærheten av hverandre.

En av de egenskapene ved Internett som informantene så ut til å sette mest pris på, var de lave kostnadene forbundet med internettbruk sammenlignet med telefon. De fleste informantene kjente til forhåndsbetalte telekort som man kan bruke for å ringe til utlandet for ca 1 krone minuttet, men de ga likevel uttrykk for at kostnadene forbundet med internettbruk er så mye lavere at det gir helt andre muligheter enn de får via telefonen. En annen vanlig grunn til at informantene så på Internett som en svært viktig kommunikasjonskanal var de avslappede, men samtidig umiddelbare kommunikasjonsmetodene. Mange så klare ulemper

når det gjelder brevpost, først og fremst forbundet med den lange tiden det tar før beskjeder når mottakeren, og disse ulempene følte de at forsvant med Internett.

KRISTAPS: "Jeg opplever at det stilles mye lavere krav til en e-post enn til å sette seg ned og skrive et brev. Jeg har jo slekt i Canada, og jeg har jo tettere kontakt med mine jevnaldrende nå med e-post tilgjengelig, enn det vi hadde tidligere. Og det tror det er fordi man lett kan hamre ned to-tre linjer, tre-fire setninger".

Samtidig var det flere av informantene som ga uttrykk for at det å kommunisere via Internett ofte kan være mer komfortabelt enn å snakke i telefonen. I telefonen følte de seg mye mer tvunget til å være involverte, mens med for eksempel P2P chatteprogrammer kunne de være pålogget i timevis og chatte avslappet med sine venner mens de gjorde andre ting ved siden av.

FATEMEH: "Man får gjort så mye mer når du skriver på MSN, man kan gjøre flere ting samtidig, men når du snakker så er du avhengig av å sitte der hele tiden".

Det er liten tvil om at informantene i denne undersøkelsen vedlikeholder transnasjonale sosiale felt med familie og venner i andre deler av verden gjennom bruk av moderne kommunikasjonsteknologi. Både Internett og telefon ser ut til å stå sentralt hos informantene, mens det tradisjonelle brevet ser ut til å miste noe av sin betydning. Et sentralt poeng er at Internett ikke ser ut til å erstatte telefonen i noen særlig grad, men at informantene i stedet finner helt nye bruksmønstre for Internett. Telefonen ser ut til å være reservert for kommunikasjon med de nærmeste, mens Internett gir helt nye muligheter for å holde kontakten med et mye større nettverk av personer som informantene ga uttrykk for at de ellers ville mistet kontakten med. De nye, avslappede kommunikasjonsformene på Internett ser ut til å være mer egnet enn telefonen til å vedlikeholde store sosiale nettverk over lange avstander på en daglig basis, og informantene ga klart uttrykk for at de satte pris på disse mulighetene. Dette kan ha sammenheng med at chatting på Internett ligner mer på den dagligdagse samværsformen i den virkelige verden, der det, i motsetning til i telefonen, ikke kreves at man snakker hele tiden.

I tillegg til kommunikasjonsformene, er selvsagt også de lave kostnadene med på å gjøre Internett velegnet til denne type nettverksaktiviteter. På mange måter kan man si at det bildet som tegnet seg ikke bare viste at moderne kommunikasjonsteknologi er et viktig

hjelpemiddel i informantenes transnasjonale kommunikasjonsmønstre, men at teknologien faktisk bidrar til å hindre at sosiale bånd som strekkes over store geografiske avstander svekkes.

4.5. Et nytt, samlende rom?

Et perspektiv som kom klart fram i undersøkelsen, var at nettverk ikke bare *opprettholdes* over store fysiske avstander ved hjelp av digital kommunikasjon, men at sosiale nettverksforbindelser som har forsvunnet på grunn av økt avstand mellom nodene også kan *gjenopprettes* i Cyberspace, der fysisk distanse ikke har noen mening. Et godt eksempel på dette kom fra Farnia. Hun fortalte at hun ved hjelp av Skype hadde funnet tilbake til to av sine barndomsvenninner fra Iran som hun ikke hadde kommunisert med på 18 år. Det viste seg at begge hadde flyttet fra Iran i mellomtiden. En bodde nå i Tyskland, den andre i Paris. Gjennom Skype kunne altså disse tre barndomsvenninnene gjenforenes i et virtuelt rom, selv om de ikke hadde sett hverandre siden ungdomsårene, og selv om de befant seg vidt forskjellige steder på jordkloden. Et annet, og lignende eksempel, hadde Kristaps. Han formulerte dette slik:

KRISTAPS: "På den Latvians Online [latvisk nyhetsside og diskusjonsforum spesielt for eksilmiljøer] der sto det da en artikkel om en unggutt fra Canada som nå spilte ishockey i Latvia. Han var jo da sikkert tredje generasjon latvisk der [i Canada]. Og så kommer det noen kommentarer da, for akkurat som på disse nettavisene så kan du liksom legge inn kommentarer om artiklene og sånn. Og så lå det noen kommentarer om han, og så plutselig kommer det et spørsmål: Er det noen som vet om han [ishockeyspilleren] er i slekt med familien sånn og sånn, som bodde der og der i Australia, på liksom tidlig femtital? Fordi de kjente noen med det navnet og så videre. [...] Og så, i løpet av et par dager, har det kommet svar tilbake om at ja, det *var* den familien. De etablerer kontakt fra Australia til Canada, og det viser seg at en annen del av den familien bor ikke langt fra vedkommende som spør i Australia. [...] Det var et sånn veldig godt eksempel hvordan faktisk nettet gjør det mulig å reetablere gamle kontakter. [...] Det hadde aldri skjedd uten Internett. Helt klart ikke".

Castells (2000) trekker paralleller mellom datanettverk og nettverk av mennesker ved hjelp av begrepet *noder*, en sammenligning som blir svært relevant i det moderne nettverkssamfunnet. I Cyberspace er ikke lenger distansen (definert som mulighetene for samhandling) mellom to noder definert av fysisk distanse, men snarere av om de er tilkoblet det samme nettverket eller ikke. Er man først koblet til et nettverk mister fysisk distanse sin mening, for man kommuniserer like godt med personer som befinner seg på den andre siden av kloden som med naboen. Eksempelene fra denne undersøkelsen viser at Internett i tillegg *gjør det mye enklere å vedlikeholde, etablere, og gjenopprette nettverksforbindelser*, slik at ikke bare blir fysisk distanse irrelevant, de potensielle nettverkene hver enkelt node kan delta i blir også mye større. Dette er et sentralt poeng, for det viser at potensialet som ligger i Cyberspace går langt utover det å forenkle kommunikasjon over avstander. Cyberspace må betraktes som en egen arena for sosiale forhold, på linje med tradisjonelle, fysiske rom som nasjonalstater, landsbyer og utesteder. Følgende eksempler fra denne undersøkelsen illustrerer dette perspektivet:

JULIE: "Det finnes mange websider, altså filippinske websider da, sånne venner-over-hele-verden-websider. Det er der vi kan se at det bor filippinske også i andre land, og de er opptatte av å holde kontakten med andre filippinske over hele verden. Vi kan jo lese nyhetene på Internett, altså filippinske aviser. Vi kan følge med rett og slett, hva som skjer der, via Internett. Og det er viktig for oss."

SAMAD: "Jeg bor ikke i den kulturen jeg er født og oppvokst i, så den eneste måte å komme i den miljø, er Internett. [...] Jeg leser nyhetene, hører på radioene, forskjellige radioer via Internett, og det føles akkurat at du er der nede liksom."

MAHMOUD: "Jeg tror at teknologien er en avgjørende faktor i forhold til diasporaer knyttet til et bestemt nasjon eller kulturgruppe, over hele verden. Uten den kommunikasjon som vi har, uten en satellittbasert TV-kanal, hadde jeg ingen anledning for å høre for eksempel den ene eller den andre professoren med iransk bakgrunn som underviser i New York for eksempel. [...] Den [teknologien] er med å flytte modeller, erfaringer, idéer, og informasjon".

Her kommer informantene inn på et sentralt tema for denne oppgaven, nemlig hvordan Cyberspace kan virke som et samlende rom der diasporabefolkninger ikke bare kan holde

kontakten med familie og venner, men også med selve essensen av sin hjemkultur. Som Dahan og Sheffer (2001) skriver, er en av de viktigste konsekvensene av det globale nettverkssamfunnet dannelsen av virtuelle sosiale nettverk i Cyberspace, der medlemmene, eller nodene, er uavhengige av fysisk distanse. Internett gir brukere en ny type frihet med tanke på personlig kontakt, der idéer og tanker kan deles på tvers av kontinenter og tidssoner. Ettersom geografisk distanse er uvesentlig i Cyberspace, og Cyberspace kan behandles som en egen arena for sosial interaksjon, burde det være mulig for medlemmer av en diasporabefolkning å gå inn i dette virtuelle rommet og delta aktivt i kulturelle og politiske prosesser relatert til sin etniske gruppe. Basert på informantenes utsagn ser det ut til at slike prosesser allerede i dag har spredt seg til virtuelle rom i stor skala.

FARNIA: "Det med for eksempel de nettsidene som er sånn diskusjonsside, da kan man treffe mange med forskjellige politiske bakgrunn og tilhørighet ikke sant? Med forskjellige idéer og sånn, som man kan utveksle mye forskjellige erfaring og sånn, som man ikke ellers har mulighet til å gjøre det for den ene er i Asia og den andre er i Midtøsten og den andre er i Europa ikke sant? Så da er det mye enklere å ha en slik arena å diskutere ting. [...] For eksempel hvis jeg er veldig opptatt av de Mohammed-tegningene, og vi vil vite mer om hva de andre sier, så slipper jeg å reise til Tyskland når det er en samling for eksempel. [...] Da slipper jeg å reise, for jeg kan diskutere via Internett".

IZOLDE: "For eksempel vi har en sånn hjemmeside [...] og den er for latviere i utlandet, og der kommer masse informasjon. [...] Der er for hvert land hvor er latviere i dag, der er sitt eget sånn sted hvor de kan da legge inn informasjon, hva skjer hos dem. Det er en side som er lagd spesielt sånn at latviere holder seg sammen. Man snakker og diskutere, og der er sånn hvor mennesker kan skrive inn sine problemer [...] og da de andre kommer inn med sine kommentarer og sånn".

SAMAD: "Ja, det er muslimsk regjering, men folk er ikke som regjeringen. Og alt dette det gjør at vi oppsøker identitet. Og via nettet, fant jeg ut, at det begynner å oppstå en ny identitet for oss iranere. Folk begynner å kjenne sin egen røtter og historie, og at de er egen folkeslag, og de begynner å bli litt stolt av det de er, ikke sant? Så der bidrar det mye, Internett".

Det kommer klart fram at de nye mulighetene for transnasjonal, virtuell interaksjon er noe informantene verdsetter høyt. Når sosiale bånd strekkes over store avstander blir plutselig sosiale felt mellom mennesker som tidligere levde nært innpå hverandre transnasjonale, og som Basch, Glick Schiller og Szanton Blanc (1994) skriver, får dette store konsekvenser for alle involverte parter. Man kan på mange måter si at moderne kommunikasjonsteknologi er med på å dempe disse konsekvensene noe. For bare et par hundre år siden hadde transnasjonale migranter ingen mulighet til å holde kontakten med familie og venner i opprinnelseslandet, bortsett fra via brevpost som kunne bruke måneder på å komme fram. I større diasporamiljøer kunne den etniske kulturen og identiteten gjenskapes til en viss grad, men direkte transnasjonal kontakt var umulig. I dag, med moderne informasjonsteknologi og telekommunikasjon, er familiemedlemmer i andre verdensdeler bare noen tastetrykk unna, og det finnes etnisk baserte nettsted og nyhetssider der man kan delta i virtuelle samfunn. Ifølge Dahan og Sheffer (2001) har disse nye mulighetene til å danne virtuelle samfunn vært spesielt nyttige for diasporabefolkninger, nettopp fordi de får muligheten til å delta aktivt i opprinnessamfunnet uavhengig av geografisk avstand. Ved hjelp av ulike virtuelle samfunn kan disse individene vise sitt engasjement for gruppen som helhet, og informantene i denne undersøkelsen ga klart uttrykk for at dette er muligheter de setter pris på. Faktisk tyder en del av informantenes utsagn på at de i Cyberspace, i det minste til en viss grad, kan gjenskape hjemlandets kulturelle essens uavhengig av hvor på kloden de befinner seg.

4.6. Hindringer mot Internett's muligheter til å virke transnasjonalt samlende

James (2003) skriver om fenomenet *the global digital divide*, en ny form for ulikhet mellom utviklede og underutviklede land basert på tilgangen til moderne kommunikasjonsnettverk. Dersom virtuelle sosiale nettverk skal kunne oppstå mellom et opprinnelsesland og diasporabefolkninger som er spredt rundt i verden, må den nødvendige teknologien være allment tilgjengelig der de potensielle nettverksnodene befinner seg. I tillegg må hver node ha nok ressurser, både i form av økonomi og kompetanse, til å kunne tilegne seg bruken av avansert kommunikasjonsteknologi. Digital teknologi er fortsatt dyrt og utilgjengelig i store deler av verden, og det er som regel bare den rike minoriteten som har råd til slikt utstyr. Dessuten er telenettverkene i fattige land ofte dårlig utbygd og vedlikeholdt, slik at det ikke er noen selvfølge at man kan få tilgang til Internett selv om man eier en datamaskin.

Internet World Stats (2006) fører løpende statistikk over antallet internetbrukere i forskjellige land. Internetbrukere defineres da som personer som har regelmessig tilgang til Internett enten hjemme, via jobb eller skole, eller på andre måter som for eksempel via internettkaféer. Andelen internetbrukere på Filippinene er ifølge denne definisjonen 9,1% av befolkningen. For Iran er andelen 10,8%, mens for Latvia er den 35,3%. I Norge har til sammenligning hele 67,8% av befolkningen regelmessig internettilgang (alle tall er fra august 2006). De lave tallene for særlig Filippinene og Iran kan tyde på at dårlig digital infrastruktur og liten tilgang til IKT-utstyr i disse landene er en begrensende faktor på dannelsen av virtuelle nettverk mellom migranter fra disse landene og deres familie og venner som har blitt igjen. Spørsmålet er hvordan informantene i denne undersøkelsen opplever dette problemet, hvis de i det hele tatt oppfatter det som et problem.

Det kom en del svar i denne undersøkelsen som kunne tyde på at manglende tilgang til digital infrastruktur i opprinnelsesland er et reelt problem. For eksempel uttalte Tom at han ikke kommuniserte digitalt med familien på Filippinene fordi de ikke hadde tilgang til Internett. Imidlertid hadde han et ganske stort vennenettverk av filippinske mennesker i tredjeland, som for eksempel USA, og disse kommuniserte han med online daglig. Her ser vi altså en svært aktiv bruker av digitale kommunikasjonsmedier, som er forhindret fra å kommunisere digitalt med sine aller nærmeste på grunn av manglende teknologitilgang i opprinnelseslandet.

Julie ga uttrykk for at også hun opplevde lignende problemer. Som storbruker av digitale kommunikasjonsmedier har hun et stort nettverk av filippinske familiemedlemmer og venninner i tredjeland, men familien på Filippinene kan hun ikke kommunisere med på denne måten. Da må hun i stedet benytte seg av den gammeldagse, analoge telefonen. Her ser vi et godt eksempel på hvorfor telefonen fortsatt har en sentral posisjon i transnasjonal kommunikasjon. Infrastrukturen er omfattende selv i fattige land, og et telefonapparat er både billigere og enklere å bruke enn en PC. Dette står i motsetning til Internett, som fortsatt er et overklassefenomen i store deler av den tredje verden.

Ifølge Graham og Marvin (2000) er ikke digitalt klasseskille noe som bare foregår på globalt nivå, mellom rike og fattige land. Dette eksisterer også internt i samfunn, mellom by og land, mellom utdannede og ikke-utdannede, og mellom overklassen og arbeiderklassen. Robins (1999) hevder at den globale internettkulturen i stor grad har blitt et internasjonalt offentlig rom for de privilegerte, atskilt fra de mer marginaliserte gruppene i samfunnet. Det var ikke alle informantene i denne undersøkelsen som opplevde teknologitilgangen i opprinnelseslandet som et problem. Petra uttrykte at de hun kommuniserer aller mest med via

Internett nettopp er familien på Filippinene, og da særlig foreldrene. Det er altså klart at foreldrene til Petra av en eller annen grunn er blant de om lag 9 prosentene av den filippinske befolkningen som har regelmessig tilgang til Internett, og på den måten står de i en privilegert posisjon. Petra har altså her en fordel i forhold til de filippinske migrantene som kommer fra familier uten internetttilgang, noe som vanligvis betyr fattigere kår. Der andre er begrenset til telefoni i kommunikasjonen med opprinnelseslandet, noe som fort kan bli dyrt, kan hun forholde seg til sin familie virtuelt gjennom kommunikasjon i Cyberspace. Som nevnt tidligere gjør ikke dette nødvendigvis kommunikasjonen noe bedre rent kvalitetsmessig, men mulighetene er mye større, samt at Internett nærmest er gratis i bruk.

Ifølge James (2003) kan også manglende teknologisk kompetanse være et problem i mange fattige land. Det kreves en viss teknisk innsikt for å sette seg inn i bruken av moderne kommunikasjonsteknologi, og å opparbeide en slik generell innsikt i en hel befolkning kan ta lang tid. I denne undersøkelsen kom det fram eksempler på at mangel på kompetanse kan være et problem selv om teknologi og infrastruktur er til stede.

MAHMOUD: "Jeg har en eldre bror [i Iran], og han har tre døtre som alle er studenter. De bruker Internett veldig flittig. Men han, for han terskelen er veldig høy for å komme og sitte og skrive mail eller sitte foran webcam og håndtere Internett. [...] Han har datautstyr, men det er kompetansen som er problemet, tror jeg".

Mahmouds eksempel viser at det er klare generasjonsforskjeller når det gjelder det å ta i bruk moderne informasjonsteknologi. Mahmoud selv er i 50-årene, og man kan anta at hans bror er noen år eldre. Selv om broren har både teknologi og infrastruktur tilgjengelig, er altså kompetanseterskelen så høy at Internett blir utilgjengelig for han. Dette står i motsetning til døtrene, som i større grad behersker det nye mediet. Dette viser også en litt annen side av Iran enn det patriarkalske, kvinneundertrykkende bildet man får i media. Her har vi en mann som selv ikke får til å ta i bruk Internett, men som har døtre som både studerer og innehar en viss IKT-kompetanse.

Et sentralt spørsmål er ifølge James (2003) i hvilken grad dagens eksponentielle økning i internettbruken, særlig i den tredje verden, vil kunne redusere barrierene mot deltakelse i sosiale nettverk i Cyberspace. Om man ser på hvor raskt teknologien utvikler seg, og hvor raskt prisene faller på ny teknologi, er det ikke usannsynlig at en betydelig andel av befolkningen også i relativt fattige land vil få internetttilgang innen ikke så altfor mange år. Det finnes imidlertid en del regimer i verden som ønsker å bremse denne utviklingen, og noen

av informantene i denne oppgaven, nærmere bestemt de iranske, kommer fra et land med et slikt regime. Selv om de iranske styresmaktene tillater befolkningen å bruke Internett, legges det ganske kraftige restriksjoner på denne bruken, og både sensur og overvåking er utbredt. Siden de iranske informantene står alene om å komme fra et slikt regime, vil de følgende avsnittene konsentrere seg om dem og deres opplevelser.

Mange av de iranske informantene var engasjerte i mediesituasjonen i opprinnelseslandet, og de tegnet et bilde av et regime som aktivt søker å kontrollere nyheter og sensurere informasjon.

MAHMOUD: "Det er mange tusener av iranere i Iran som rett og slett har mistet tilliten til den offisielle informasjonen og kunnskapen som blir formidlet, på grunn av de erfaringene de har med offisielle, statsstyrte kanaler [...] som har egne versjoner av sannheter og egne versjoner av kunnskaper. [...] De [iranere i Iran] kan bruke teknologi for å finne alternativ informasjon, men regimet i Iran de bruker også teknologi for å hindre eller sabotere den informasjonen. De bruker sabotering, filtrering, så det er ikke en selvfølge at iranere som har utstyret og har linjekapasiteten kan bevege seg fritt [i Cyberspace] og lese alt mulig rart. Alle serverene [som alle i Iran må gjennom når de kobler til Internett] er plassert i telehuset, som er statlig, og de låser og kanaliserer hvor folk skal se, og omdefinierer ofte hendelser og kunnskaper".

AMID: "Hovedpoenget med Internett, det er å spre informasjon, og sannheten. Vi [eksilmiljøet] har mange hjemmesider som er veldig bra, og de har god informasjon og gode kilder som du kan tro på. Og de hjelper for å spre informasjon til de som har mulighet for å lese den. [...] Men det lønner seg ikke for de som styrer landet å koble alle på ADSL [høyhastighets bredbånd] for hvis Internett blir billig og tilgjengelig, kan alt forandre seg [...] mot det som styresmaktene har bestemt. [...] Så de forsøker å gjøre den tjenesten dyrt og ustabil slik at folk skal ikke bruke tid på det alternativet [Internett]. De har sine metoder for å stoppe folk".

Både Mahmoud og Amid flyktet fra Iran fordi de var motstandere av regimet. Begge viste et sterkt engasjement for de politiske og sosiale forholdene i landet, og det kom tydelig fram at regimets mediesensur var noe de hadde reflektert mye over. Interessant var det også at begge la vekt på Internett som demokratiserende kraft, og at de så på styresmaktenes internettensensur som et tegn på frykt for det nye mediet.

Samad var også meget engasjert i disse problemstillingene, men han hadde ikke tro på at de iranske styresmaktenes internettensensur ville være vellykket over tid. Troen på Internett som politisk kraft var imidlertid til stede også hos han.

SAMAD: "Alle de diktatoriske regimene, det de utnytter, det er mangel på info. De filtrere infoen, og gir en egen versjon om verden. Og den muligheten går vekk med Internett. [...] De sensurerer, men de kan ikke sensurere hundre prosent. De sensurerer kanskje en viss prosent [...] men for eksempel e-mail, det kan ikke filtreres, for du kan få mail på Yahoo'en din [web-basert e-mail]. Det ligger på serverene der [i utlandet] og såne ting kan de ikke filtrere".

INTERVJUER: "Så hvis Internett blir spredt i Iran, så vil ikke myndighetene ha noen mulighet til å sensurere alt? Det vil si at hvis Internett blir spredt i Iran så er det store sjanser for at landet i større grad vil bli påvirket utenfra?"

SAMAD: "Ja, altså, en prosess av demokratien er det å vite om deg selv og dine rettigheter. Det å bare gi demokrati til en land det er ikke nok. Og den prosessen om å vite om deg selv og dine rettigheter den er allerede på gang [i Iran]. Selv om det er et diktatorisk styre så er rettighetene og infoen på vei inn i landet via Internett. Og hvis de noen ganger velter regimet så er de allerede i gang, da er de informert om verden".

Det er nærliggende å her trekke paralleller mellom det Samad sier og dagens situasjon i Irans naboland Irak. Amerikanerne har som kjent forsøkt å innføre demokrati i dette landet med makt, og dette har vist seg å være svært problematisk. Mangelen på demokratiske tradisjoner i Irak trekkes ofte fram som en årsak til dette, så kanskje kunne situasjonen i landet vært noe mindre fastlåst dersom befolkningen hadde vært eksponert for vestlig tankegodt via Internett over lengre tid. Slike spekulasjoner om Internett som demokratiserende kraft har imidlertid vært fremsatt flere ganger tidligere, uten at noen slik effekt har blitt påvist med noen grad av sikkerhet.

Farnia trakk fram et annet perspektiv, nemlig at den informasjonen som kommer fra utlandet til Iran heller ikke alltid er til å stole på. Særlig la hun vekt på den informasjonen som spres av ulike iranske eksilmiljøer.

FARNIA: "Det meste av den [informasjonen] kommer fra de som er Shah-tilhengere, og dem kan jeg ikke stole på. Det er mye løgn der. De som lager det har vanligvis propaganda om det som de tenker, og etter min mening, det å komme tilbake til en

regime som Shahan for eksempel, det er ikke et skritt mot demokrati. Det var diktatorisk da og, men det demokrati som jeg tenker, det er rett og slett sånn demokrati som er her i Norge, at folk skal bestemme og det er alle partier som kan ha sine representanter og drive med sine aktiviteter. Jeg synes ikke det er en løsning med kongelige i Iran".

Dette perspektivet kan ha sammenheng med noe som har blitt nevnt tidligere i denne masteroppgaven, nemlig at mange av de som flyktet fra Iran etter den islamistiske revolusjonen i 1979 var medlemmer av den iranske overklassen. Disse hadde det godt under Shahens autoritære styre, og mange av dem ønsker kanskje helst å få et lignende regime tilbake. Farnia selv har åpenbart et annet syn, selv om også hun er en sterk motstander av den nåværende regjeringen.

Dahan og Sheffer (2001) reiser spørsmålet om hvorvidt det globale, digitale klasses skillet bare er en midlertidig konsekvens av at Internett og Cyberspace ennå er forholdsvis nye fenomener. Etter hvert som Internett spres verden rundt vil tilgangen til nettverkssamfunnet bli større, og kostnadene forbundet med å være tilkoblet vil mest sannsynlig reduseres til et punkt der selv fattige mennesker får tilgang. Dette perspektivet kan på lengre sikt være realistisk for land der den økonomiske og sosiale utviklingen er på rett spor. Latvia er et godt eksempel på et land i vekst, og det nylige medlemskapet i EU stiller demokratiske krav til landet. Selv om det fortsatt er en del fattigdom og arbeidsledighet i Latvia, og selv om landet, i likhet med andre gamle sovjetrepublikker, har slitt med overgangen til markedsøkonomi, er de i ferd med å bli en moderne europeisk stat. Andelen internettbrukere ligger som nevnt på 35,3% og er fortsatt økende. Eksemplene fra denne undersøkelsen viser at ingen av de latviske informantene opplevde manglende internetttilgang i opprinnelseslandet som et problem, og dette kan ha sammenheng med den positive utviklingen i landet.

Når det gjelder Filippinene er situasjonen annerledes. Til tross for at landet er et formelt demokrati, er fattigdommen utbredt, og ulikhetene er enorme. Andelen internettbrukere ligger på 9,1% og er økende, men det vil mest sannsynlig ta svært lang tid før Internett er allment utbredt i landet. Noen av de filippinske informantene fortalte at de var forhindret fra å kommunisere med nær familie på Filippinene fordi disse ikke har internetttilgang. Disse eksemplene illustrerer hvordan dårlig digital infrastruktur og liten tilgang til IKT-utstyr i fattige land kan være en begrensende faktor på dannelsen av virtuelle nettverk mellom migranter fra disse landene og deres familie og venner som har blitt igjen.

De iranske informantene har noen opplevelser i forhold til Internett og media som er unike i denne undersøkelsen. I Latvia og på Filippinene er Internett i det minste fritt tilgjengelig for alle som har økonomiske og kompetansemessige ressurser, men i Iran går myndighetene aktivt inn for å sensurere digital kommunikasjon. Ifølge Dahan og Sheffer (2001) kan Cyberspace på lengre sikt ha potensiale til å bli et rom som, i det minste til en viss grad, utvisker avstanden mellom urbane strøk og utkantstrøk, mellom høyt og lavt utdannede, og mellom rike og fattige. Dersom man skal tro informantene i denne undersøkelsen, ligger en slik utvikling (om den noen gang kommer) fortsatt langt fram i tid, særlig i den tredje verden. For mange mennesker er Internett fortsatt håpløst utilgjengelig, og spesielt i fattige land er digital kommunikasjon fortsatt et overklassefenomen. Selv om informantene tegner et bilde av at Internett er en viktig kommunikasjonskanal for dem, kommer det også klart fram at manglende tilgang i opprinnelseslandet er en hindring for mange. Det å kommunisere med andre diasporamiljøer i Europa og USA er forholdsvis uproblematisk, men når (særlig de Filippinske og Iranske) informantene ønsker å kontakte familie og venner i opprinnelseslandet må de fortsatt ofte ty til den gamle, analoge telefonen. Det ser altså ut til at flere av informantene i denne undersøkelsen merker konsekvensene av det globale *digital divide*.

Kapittel 5.

Fysiske og virtuelle rom

5.1. Innledning

Etter hvert som digital informasjons- og kommunikasjonsteknologi blir stadig mer utbredt, tilbringer stadig flere mennesker en del av sin tid i virtuelle rom. Dette må nødvendigvis få innvirkning på hvordan disse menneskene forholder seg til den virkelige verden. Er det virkelig slik at Cyberspace til en viss grad erstatter fysiske rom, eller må man se virtuelle rom mer i en synergi med de fysiske? Sammenhengene mellom fysiske og virtuelle rom kan helt klart være komplekse, og både bruksmønstre, vaner og holdninger varierte blant informantene i denne undersøkelsen. Kapitlet innleder med å diskutere virtuelle møteplasser, og hvordan de kan sammenlignes med de fysiske. Deretter blir Internettets substitusjons- og komplementeringseffekter på fysiske rom undersøkt, og disse effektene innvirkning på informantenes sosiale felt diskuteres.

5.2. Virtuelle møteplasser

Det å bruke Cyberspace som en sosial arena for å bli kjent med nye mennesker var et kontroversielt tema for flere av informantene, og svarene som kom var svært varierte. Det var tydelig at de så på slike aktiviteter som noe helt annet enn å kommunisere digitalt med familiemedlemmer og venner, der relasjonene er forankret i den virkelige verden. Noen av informantene ga uttrykk for at det nærmest ville være flaut å bruke Internett til å skaffe seg nye venner. Andre svarte bare at dette var noe som ikke interesserte dem, mens andre igjen sa at de hadde hatt nettvenner tidligere, men at dette aldri hadde ført til "ekte" vennskap, og at de ikke søkte nye kontakter via Internett lengre. Årsakene til disse negative svarene var varierte,

men det var tydelig at for en del av informantene var ikke Internett innarbeidet som en sosial møteplass på linje med slike arenaer i den virkelige verden. De så rett og slett på det å møte nye venner online som litt nerdete, eller til og med desperat, og sammenligninger mellom Internett og fysiske møteplasser i den virkelige verden virket fremmed for dem. For andre var det rett og slett et spørsmål om tid. De hadde så mye å gjøre i livene sine at de ikke hadde tid til, eller behov for, å sosialisere via Internett med andre enn sine nærmeste. En mer spesiell begrunnelse hadde Maher, som mente at det kunne være farlig med tilfeldige onlinekontakter fra Iran på grunn av spioner fra regjeringen som aktivt arbeider med å kartlegge det iranske eksilmiljøet.

Noen av de filippinske kvinnene, som var kommet til Norge ved å gifte seg med norske menn, oppga imidlertid at Internett hadde vært en viktig arena for å treffe potensielle partnere da de bodde på Filippinene. For eksempel oppga Michelle at hun hadde mange online kontakter da hun var singel som hun aldri hadde møtt i virkeligheten, og at dette var potensielle ektemenn. Etter at hun giftet seg sluttet hun imidlertid helt å søke nye kontakter online, og begrenset seg til å kommunisere med sine eksisterende venner og familien. Rosalyn, som selv kom til Norge før Internetts tid, oppga at hun ved et par anledninger hadde brukt Internett for å finne ektemenn til venninner hun har på Filippinene.

Noen av informantene hadde også etablert nære vennskap i Cyberspace, med mennesker som de fortsatt pleiet kontakten med på en regelmessig basis. Julie oppga at hun har et par filippinske venninner i USA som hun traff online, og at de har utvekslet telefonnumre med hverandre og senere hatt telefonisk kontakt. Også Amid oppga at han hadde møtt nye iranske venner online, men at dette skjedde via felles bekjente.

AMID: "Når du har en kontaktperson i Iran så kan du drive og chatte med dem, og så du snakker om alt mulig. Og så kommer for eksempel vedkommende og sier at han har vært hjemme hos en av familiemedlemmene sine eller en av kameratene, som hadde følgende problem, og spør om man har noen tips for å løse det. Jeg sier ja ok, og han spør om han kan koble han til deg direkte. Da kommer det en ny person inn i bildet, også det blir en ny kontakt".

Man kan her trekke paralleller mellom fysiske og virtuelle rom, og da blir kafémetaforen til Adams (1998) interessant. Som tidligere nevnt mener Adams (1998) at en virtuell kafé må oppfylle visse krav dersom den skal ligne på en fysisk kafé. I en virtuell kafé, som for eksempel et chatterom tilknyttet P2P-tjenester som Yahoo eller Skype, befinner det

seg normalt noen titalls brukere, ikke ulikt antallet kunder i en virkelig kafé. Disse brukerne kjenner sjelden hverandre fra før, de befinner seg gjerne på vidt forskjellige geografiske steder, og det eneste de har til felles er ønsket om å være i akkurat dette virtuelle rommet. I den fysiske verden ville en slik situasjon tilsvare en kafé fylt av vilt fremmede mennesker.

Når man er tilkoblet en P2P-tjeneste, har man imidlertid også en fast liste av venner, og gjerne familiemedlemmer, som man kjenner fra før, og man kan se når disse personene er koblet til tjenesten. Klyngene, eller bordene i den virtuelle kaféen, utgjøres av kommunikasjon mellom medlemmer av slike etablerte nettverk. Det å opprette nye sosiale nettverksforbindelser online ville tilsvare punkt 4 i Adams' (1998) kravliste, nemlig det å skape nye forbindelser mellom medlemmer av forskjellige klynger. Skal man tro informantene opprettes slike nye forbindelser ganske ofte, men de resulterer sjelden i noe mer enn kortsiktig interaksjon og chatting. Trekker man paralleller til den fysiske kaféen er dette kanskje ikke så overraskende. Hvor ofte går man egentlig bort til en vilt fremmed person i en fysisk kafé og etablerer en kontakt som senere resulterer i varig vennskap? Bytter man ut kaféen med en bar eller et sjekkested skjer slike ting kanskje noe oftere, men selv der er det heller sjelden at nye, varige sosiale forhold tar form. Også i den virkelige verden holder mennesker seg mest til det de kjenner fra før, med mindre de da har en klar strategi om å treffe nye, slik en del av de filippinske kvinnene i undersøkelsen hadde da de så etter potensielle ektemenn. Så finnes det da også virtuelle chatterom spesielt utformet som sjekkesteder.

Man kan likevel spørre seg hva man egentlig skal legge i uttrykket *møteplass*. Er en slik møteplass bare verdifull når relasjoner som opprettes der resulterer i langvarige sosiale forhold? Som nevnt kom det få eksempler i denne undersøkelsen på at tilfeldige forbindelser mellom medlemmer av forskjellige klynger i den virtuelle kaféen hadde resultert i varige vennskap, men dette betyr ikke at sosiale interaksjoner som ikke fører til slike vennskap er verdiløse. Mahmoud formulerte seg slik:

MAHMOUD: "Jeg har møtt flere på Internett som er på interessenivå, som vi deler tanker og diskuterer og sånn, men jeg kan ikke kalle at disse er nære venner på grunn av Internett".

I forrige kapittel ble det beskrevet hvordan informantene i denne undersøkelsen satte stor pris på mulighetene for å treffe mennesker fra sine egne etniske grupper online. Selv om kommunikasjon med familie og venner stod sentralt, kom det også fram at flere av

informantene gjerne diskuterte og chattet med tilfeldige likesinnede på P2P-tjenester og nettforum. Spørsmålet er om informantene ville fortsatt med disse aktivitetene dersom de ikke følte at denne kommunikasjonen ga dem noe. Når informantene fortsetter å kommunisere på denne måten over lang tid, er det svært nærliggende å tro at denne kommunikasjonen er verdifull for dem, til tross for at disse relasjonene sjelden resulterer i dypere vennskapsforhold.

5.3. Substitusjon eller komplementering?

Et sentralt begrep i denne masteroppgaven er *substitusjon*. Den tiden en person bruker online må nødvendigvis gå utover andre gjøremål, for eksempel direkte sosial interaksjon, telefonisk interaksjon eller enveiskommunikasjon som TV-titting. Et sentralt spørsmål blir derfor hvordan transnasjonale migranternes virtuelle kontakt med familie og venner over lange avstander, forandrer deres kommunikasjons- og mobilitetsmønstre i den virkelige verden. Et annet sentralt spørsmål er hvorvidt den virtuelle interaksjonen med venner og familiemedlemmer fører til at behovet for å treffe disse personene i virkeligheten blir mindre.

Mahmoud har en forholdsvis høy stilling i det offentlige, og sitter etter eget utsagn mye foran PCen både på jobben og i fritiden. Han hadde følgende å si om hvordan Internett har forandret kommunikasjonsmønstrene hans:

MAHMOUD: "Selv om fysisk sitter jeg på arbeidsrommet mitt hjemme, er jeg ikke sosialt isolert. Men kommunikasjonsformen er blitt litt annerledes. Jeg bruker mindre tid på kafeer, og mer tid foran PCen".

Mahmoud anerkjenner altså at tidsbruken ved digital interaksjon har gått ut over andre aktiviteter. Det samme gjør Nathalie, som formulerte seg slik.

NATHALIE: "Det blir en del av kommunikasjonen. Det er veldig billig å møte noen via Internett. Du slipper å betale billett for å reise. Altså, vi har sånn webcam, ikke sant, så da kan vi prate via webcam. [...] Så i visse tilfeller det kan erstatte det å treffes".

Nathalie kommuniserer mye med filippinske mennesker både på Filippinene og i tredjeland, og fordi det er så mye billigere å kommunisere digitalt enn å reise transnasjonalt i virkeligheten setter hun stor pris på denne kommunikasjonsformen. Det at folk bruker mer tid på virtuelle aktiviteter er imidlertid ikke ensbetydende med at den virtuelle kommunikasjonen erstatter fysisk interaksjon, eller at den reduserer menneskers behov for å treffes i virkeligheten. Et perspektiv som står i et motsetningsforhold til teorier om substitusjon, er at Cyberspace først og fremst *komplementerer* den fysiske verden. Selv om telekommunikasjon i en del tilfeller kan substituere for visse former for kommunikasjon og visse typer reiser, er det mye mer vanlig at virtuell og fysisk kommunikasjon har en akselererende effekt på hverandre.

Nathalie ga som nevnt uttrykk for at kommunikasjon over Internett noen ganger kan erstatte fysisk interaksjon for henne. Man kan imidlertid spørre seg om det virkelig er substitusjon som foregår her, eller om det bare er Internett som åpner nye kommunikasjonsmuligheter. På spørsmål om hun ville ha reist oftere dersom hun hadde penger til det, ga Nathalie uttrykk for at det ville hun sannsynligvis ha gjort. Det er derfor sannsynlig at den virtuelle interaksjonen i hennes tilfelle ikke erstatter fysisk interaksjon, men snarere komplementerer den, slik at den totale kommunikasjonsmengden blir større. Internett tillater henne å kommunisere med mennesker på den andre siden av verden, men dette er ikke nødvendigvis mennesker som hun ville hatt like mye kontakt med dersom Internett ikke var tilgjengelig. Internett åpner altså nye, verdifulle kommunikasjonsmuligheter for Nathalie, men hun vil fremdeles velge å treffe mennesker i virkeligheten når hun har sjansen til det. Et annet perspektiv som kan trekkes inn her, er at telekommunikasjon faktisk øker effektiviteten i fysiske transportnettverk. Online bestillingssystemer, online betalingssystemer, luftfartskontrollsystemer og trafikkstyringssystemer reduserer kostnadene forbundet med å reise, og øker transportnettverkens effektivitet, pålitelighet og rekkevidde. I lys av dette er det nærliggende å tro at Nathalie i dag faktisk reiser *oftere* enn hun ville gjort dersom moderne telekommunikasjon ikke var tilgjengelig.

Teorien nevner flere grunner til at fysiske og virtuelle rom komplementerer hverandre, snarere enn at de virtuelle substituerer de fysiske. Dagens store tilgang til digitale nettverk fører til at personer får et større perseptuelt rom. Jo mer man vet om verden rundt seg, enten det gjelder rekreasjonsalternativer eller jobbmuligheter, jo mer vil etterspørselen etter fysiske reiser øke. Et godt eksempel på dette kom fra Samad, som fortalte om en gang han planla en lengre feriereise sammen med sin kone:

SAMAD: "Vi skulle til Rio [de Janeiro], og uten Internett jeg vet ikke hvordan vi kunne få tak i info om Rio. Vi kunne snakket med folk kanskje, gå på biblioteket eller noe sånt, men vi slo bare opp på Internett, fikk forskjellige websider og så mailet de til hverandre, den infoen vi fikk. [...] Vi ble kjent med en svensk i Rio, via Internett, og han igjen gjorde oss kjent med en mann fra Brasil via Internett. [...] Det var akkurat som at vi var der og besøkte folk og snakket med de, men alt skjedde mens vi var her i Norge".

Et lignende eksempel kom fra Mahmoud, som på intervju tidspunktet var i ferd med å planlegge en reise til Somalia, der han sammen med noen arbeidskolleger skulle jobbe med et prosjekt.

MAHMOUD: "Vi har et opplegg hvor vi skulle reise til et afrikansk land, som vi avlyste fordi vi følte veldig usikkerhet og litt sånn, i forhold til den situasjonen i dag. I går brukte jeg Internett for å undersøke den faktiske situasjonen. Resultatet er at nå har vi vurdert på nytt, nå har vi bestemt å dra, og gjennomføre det opplegget som vi har. [...] Jeg avlyste det først på grunn av masse informasjon som kommer fra massemedia, pressen, TV og aviser, men jeg brukte andre former, e-mail og Internett og sånn, og undersøkte, og nå har vi bestemt å gjennomføre likevel. [...] Det som kom fram på nyhetene var at fem personer var drept i Somalia, og det hadde vært en opptøyer i en by i nærheten av der som vi skulle dra, og det var riktig, men det som ikke avisene hadde sagt, at det hadde ingenting med Mohammed-tegningene å gjøre. Det var en sånn konflikt mellom klaner, isolert. [...] Uten den muligheten [Internett] så hadde det vært nesten umulig å avklare hvordan den situasjonen er".

Her har vi altså et eksempel på at informasjon som tilgjengeliggjøres via Internett fører til at en fysisk reise gjennomføres. I dette tilfellet hadde virtuell kommunikasjon en akselererende effekt på fysisk mobilitet.

De to foregående eksemplene gjelder feriereiser og arbeidsreiser av kortere varighet, men i denne undersøkelsen kom det også fram eksempler på at Internett fremmer permanent, transnasjonal migrasjon. Petra beskriver her hvordan hun selv, i likhet med mange andre jenter fra den tredje verden, benyttet seg av Internett for å finne potensielle ektemenn i Europa:

PETRA: "We meet in chat groups, and then they will say, after we chat for so many months, they will say: Ok, can we meet in person? And then afterwards we meet. A lot of people get married like this and move to other countries because of the Internet. Not just in the Philippines, but Thailand, Chinese, Russian. A lot of people just get married from other countries and move just because of the Internet".

Det ser altså ut til at informantene i denne undersøkelsen først og fremst opplever at Internett komplementerer den fysiske verden. Når de kommuniserer via digital teknologi, kommer denne kommunikasjonen som et tillegg til direkte sosial interaksjon, snarere enn at den digitale kommunikasjonen blir en erstatning for den fysiske. Det som tidligere var "dødtid" i form av venting eller reising, gjøres ved hjelp av IKT om til kvalitetstid i form av kommunikasjon med familie og venner, eller til effektiv arbeidstid. Flere av informantene uttrykte også at informasjons- og kommunikasjonsteknologien har ført til at deres mobilitet i den virkelige verden har blitt større, snarere enn at digital kommunikasjon har erstattet fysiske reiser. Faktisk kom det fram eksempler i denne undersøkelsen (som det nevnte eksempelet til Petra) på at informanter oppga Internett som en av hovedårsakene til at de i det hele tatt fikk muligheten til å migrere til Norge.

5.4. Hva gjør kommunikasjonsteknologien med mellommenneskelige relasjoner?

Vi mennesker blir altså stadig mer integrert med teknologien vår, men det er ikke alle som opplever dette som udelt positivt. Følgende perspektiv kom fra Spodra.

SPODRA: " Jeg synes at vi har blitt altfor tilgjengelige, 24 timer i døgnet. Jeg synes mobiltelefonen er veldig bra til sitt bruk, men den blir misbrukt noe voldsomt synes jeg. Folk klarer jo ikke å slå den av til slutt engang, den står på 24 timer i døgnet fordi at man må være tilgjengelig og akkurat det der synes jeg er en litt feil retning. Blant ungdommen i dag så er du jo bare nødt til å ha på mobiltelefonen, for har du ikke det så faller du jo helt utenfor i gruppen. Det synes jeg er tragisk".

Denne uttalelsen kan ses i sammenheng med den generasjonen Spodra tilhører. Spodra er i 50-årene, og tilhører den generasjonen av latviere som kom til Norge etter 2. Verdenskrig. Hun er altså ikke oppvokst med digitale medier, og selv om hun, etter eget utsagn, benytter

seg av IKT i jobbsammenheng, er hun ikke blant de informantene som bruker Internett til kommunikasjon i særlig grad. Hennes generasjon er normalt mer skeptisk til følgene av ny teknologi enn de som har vokst opp med denne teknologien. Utsagnet til Spodra illustrerer imidlertid et viktig perspektiv, som ofte overses i vårt moderne nettverkssamfunn, nemlig at teknologisk utvikling også kan ha negative følger. For en del mennesker synes sikkert Mitchell's (1995) beskrivelse av virtuelle byer, befolket av anonyme aliaser og avatarer, spennende. Stadig flere mennesker tar da også del i slike onlinesamfunn i form av MMORPG²-spill som *Everquest*, *World of Warcraft* og *Project Entropia*, der mennesker beveger seg rundt i enorme, virtuelle universer, representert ved avatarer som trollmenn, alver og monstre, og kommuniserer og spiller med hverandre. I et informasjonssamfunn der ikke bare arbeid, men også fritidsaktiviteter og sosial samhandling i stor grad foregår online, kan imidlertid sosiale forhold basert på fysisk nærhet miste noe av sin betydning. Det er også en reell fare for at sosiale forhold som kun vedlikeholdes online blir mindre meningsfulle enn tradisjonelle, ansikt-til-ansikt forbindelser (Morley 2000).

Også Rosalyn, som er i 40-årene, og på mange måter tilhører samme generasjon som Spodra, følte at kommunikasjon via Internett kunne ha visse negative konsekvenser.

ROSALYN: "Det er ikke bra å bare chatte på Internett. Du kan ikke se på folk når du chatter på Internett. Det er ikke bra å bare sitte der".

INTERVJUER: "Ikke hvis du kan se de du snakker med heller, for eksempel via webkamera?".

ROSALYN: "Nei, det er stor forskjell når du har fysisk kontakt".

Noen av informantene kom også inn på problemstillinger med den anonymiteten som finnes på Internett, og som gjør at folk der kan oppføre seg helt annerledes enn de gjør i den fysiske verden. For eksempel nevnte Dagnija at det er en mye lavere terskel på Internett for å si ubehagelige ting til andre.

Hva som blir konsekvensene av at stadig flere mennesker bruker stadig mer av sin tid i virtuelle rom er imidlertid et omstridt spørsmål. Det at Internetts elektroniske møteplasser frigjør individet fra den fysiske geografis barrierer er ikke nødvendigvis noe problem, fordi mennesker forenes i nye samfunn utenfor sin stedsbaserte eksistens. Særlig diasporabefolkninger, som ikke kan møte sin familie og sine venner i den virkelige verden,

² Massive Multiplayer Online Role-Playing Game

har stor nytte av denne utviklingen (Elkins 1997). Et utsagn fra Izolde illustrerer noe av dette perspektivet.

IZOLDE: "Internett og mobiltelefon synes jeg er de to tingene som er den beste oppfinnelse som mennesket har hatt de siste årene. Det er jo helt fantastisk hva slags muligheter vi får. [...] Venner jo sprer seg utover, de reiser og bosetter seg i andre land, men hvis du har Internett så det spiller ingen rolle hvor de mennesker er. Jeg har jo venninner som bor i dag i Sveits og i Amerika og, som er latviske jenter".

Også Kristaps så på utviklingen av moderne telekommunikasjon med positive øyne, men han presiserte at det er den yngre generasjonen av latviere som har størst nytte av slik teknologi.

KRISTAPS: "Den yngre generasjonen, altså de som har kommet hit til Norge etter frigjøringen, i løpet av de siste 15 årene, som da stort sett er relativt unge, bruker PCen mye. For dem tror jeg det betyr veldig mye å på en billig måte kunne kommunisere med hjemlandet og familie og venner hjemme. Hvis du da tar den andre delen, altså de som kom her da i etterkrigstid [...] da tror jeg ikke det betyr så mye, fordi vi er ikke så vant til å kommunisere elektronisk. Jeg er jo vant til det fordi jeg sitter i jobb hvor jeg bruker det veldig mye, men på den annen side så er det ikke så mange av de i det latviske miljøet rundt meg som har e-post, eller nettilgang".

Samad var opptatt av den interaktiviteten som ligger i Internett, og mente at denne egenskapen gjør Internett til et positivt og inkluderende medium sammenlignet med for eksempel TV:

SAMAD: "Det jeg synes at virker veldig negativt for folk som flytter fra et land, det er TV. Parabol på en måte. Der sitter folk i timevis og lever i egen verden. [...] Men folk som er interessert i Internett, der man kan lese og skrive, de blir integrert uansett. Når det gjelder lesing, du utvikler deg mer intellektuelt. Du oppsøker infoen på en måte. Du er aktiv hvis du bruker Internett. Jeg ser ikke noe negativt med det. Men sånn TV-kanaler og sånn, det er negativt fordi du er passiv og du sitter og blir fylt opp med ting. Men når du oppsøker selv så på en måte du er intelligent. Og hvis infoen kommer fra

en kanal som ikke er ditt eget språk så prøver du å forstå det og. Du er mer oppsøkende. Du er interaktiv".

Det Samad her sier er en god illustrasjon på hvordan Internett skiller seg fra andre medier. På Internett oppsøker man informasjon, og velger selv hvilke kilder man vil benytte seg av. Denne interaktiviteten gjør brukeren mer deltagende enn for eksempel TV-titting, men det er selvsagt ikke helt problemfritt. En av de største svakhetene ved Internett som informasjonskanal er at det til tider kan være svært vanskelig for en leser å vite om det han/hun leser er sant. Benytter man seg av kjente nyhetssider må man selvsagt regne med at det man leser er kvalitetssikret, men når det gjelder de utallige uoffisielle nyhetskanalene, diskusjonsgruppene, webloggene og mailinglistene er saken en helt annen. Dette er en utfordring for folk som bruker Internett for å søke etter informasjon. Man er vant til å lese bøker utgitt av anerkjente forlag, noe som vanligvis er en garanti for at boken holder en viss faglig kvalitet. Det samme gjelder stort sett også de anerkjente avisene. På Internett er det annerledes. Evne til egevaluering av kilder på Internett blir dermed spesielt viktig. Det positive er at informasjon om alle tenkelige temaer i dag er mye lettere tilgjengelig enn det var før Internetts tid. Er man for eksempel ute etter å finne en bestemt artikkel om et bestemt tema, informasjon om en sær hobby, eller en annerledes vinkling på kriger og konflikter enn man får i de offisielle mediene, er Internetts uendelige variasjon uvurderlig.

5.5. Sosiale felt i Cyberspace, i dag og i fremtiden

Mye av dagens nettverksteori stiller seg tvilende til om virtuell interaksjon noen gang rent kvalitativt vil kunne erstatte det å fysisk treffe familiemedlemmer og nære venner. Diasporabefolkninger benytter seg av digitale nettverk fordi de på den måten kan holde kontakten med familie og venner langt unna, men føler de egentlig at denne virtuelle interaksjonen på noen måte kan erstatte det å treffe disse menneskene i virkeligheten?

KRISTAPS: "Hvis man da ser på slekta mi borte i Canada, så er det vel rundt 22 år siden jeg har sett min kusine, for vi har ikke hatt økonomi noen av oss til å dra på besøk. Og det er klart at da blir det [virtuell interaksjon] en god erstatning på sine premisser. Men jeg vil jo si at det kan jo aldri erstatte en direkte samtale".

Kristaps gir altså uttrykk for at han ser på virtuell kommunikasjon som en god erstatning for fysisk interaksjon så lenge det er den eneste muligheten han har. Han setter pris på denne muligheten, men han uttrykker også at det finnes kvaliteter ved direkte, menneskelig samhandling som ikke kan gjenskapes online. Dette perspektivet var det flere av informantene som delte.

ROSALYN: "Det er fint å møte folk fysisk, sant? Du kan møte venner, gå på tur [...] eller gå ut og spise middag, gå på kino. Hvis du bare chatter hele tiden, nei, det er ikke fint. Men kanskje hvis venner er veldig langt borte".

Rosalyn uttrykker altså skepsis til et samfunn der for mye av interaksjonen foregår digitalt, og hun legger vekt på at virtuell kommunikasjon rent kvalitativt ikke kan sammenlignes med det å treffe noen i virkeligheten. Likevel viser den siste setningen at hun ser hvor viktig Internett er som kommunikasjonsmedium mellom mennesker som befinner seg fysisk langt borte fra hverandre. Farnia uttrykte noe av det samme. Hun forklarer her hvorfor Internett ikke har ført til at hun ser familien sjeldnere i virkeligheten:

FARNIA: "I forhold til familie, det [virtuell interaksjon] kan ikke erstatte å treffes selvfølgelig, for meg i hvert fall. Men det er den eneste måten som jeg kan ha kontakt med dem og se dem der og da".

Farnia uttrykker altså det samme som Kristaps og Rosalyn, nemlig at den virtuelle interaksjonen er en verdifull mulighet, men at det å treffe noen fysisk, særlig da familiemedlemmer, blir noe helt annet. Hun vil altså reise og treffe familien når hun har anledning til det, uavhengig av hvilke muligheter hun har til å kommunisere virtuelt.

Informantene ble også spurt om hvilke fremtidige muligheter de så i kommunikasjonsteknologien, og hvorvidt digital interaksjon i større grad vil kunne erstatte direkte menneskelig kommunikasjon når man får kvalitetstjenester som "live" audio og høyoppløst video.

KRISTAPS: "Du kan ikke ta på noen, den begrensningen vil du alltid ha, men det er klart at du vil få en kvalitetsmessig bedre kommunikasjon når du får tekst, lyd og bilde i en kvalitetsleveranse med den nødvendige båndbredden".

Kristaps gir altså uttrykk for at han ser med spenning på fremtidige teknologiske muligheter, men han stiller seg tvilende til hvorvidt den menneskelige faktor noen gang vil kunne gjenskapes online. Et lignende perspektiv kom fra Mahmoud, som forklarte seg slik:

MAHMOUD: "Jeg vil ikke si at den kommunikasjon og kontakten gjennom Internett kan være en erstatning i forhold til den nære kontakten, for den nære kontakten er mer sammensatt både sosialt og mentalt. Den fysiske kontakten har mye verdier i seg selv som vi foreløpig mangler på Internett, men webcam er et skritt videre for det hjelper å ha øyekontakt med folk når man snakker".

Det så ut til å være visse forskjeller mellom de mannlige og de kvinnelige informantene når det gjaldt holdningene til det å gjenskape direkte menneskelig interaksjon i Cyberspace. Selv om de mannlige informantene også la vekt på at mellommenneskelige relasjoner vanskelig kan gjenskapes online, virket en del av de kvinnelige informantene enda mer skeptiske til dette perspektivet. Dette kan ha sammenheng med at IKT tradisjonelt har vært et mannlige domene, og at Internett har en overvekt av mannlige brukere, samtidig som dyp, mellommenneskelig kommunikasjon tradisjonelt har vært regnet som noe kvinner er bedre til enn menn. Følgende uttalelse fra Spodra kan trekkes fram som et eksempel:

SPODRA: "Litt av faren med Internett er at man slutter å snakke sammen, og brev det eksisterer jo nesten ikke lengre. Akkurat sånt noe det synes jeg jo kanskje er litt synd, at det blir altfor lett å klatre ned et par mail og snakke sammen der istedenfor å snakke sammen pr telefon eller i virkeligheten. Det blir litt for upersonlig synes jeg".

Som tidligere nevnt var Spodra blant de informantene som i liten grad brukte Internett til å kommunisere sosialt. Selv Julie, som selv er storbruker av Internett og har et stort sosialt nettverk online, avviste imidlertid at det å kommunisere digitalt kan erstatte å treffe noen i virkeligheten.

JULIE: "Hvis det er en nær venn eller familiemedlem så er det jo alltid bedre å klemme henne og holde henne i hånden enn å bare chatte".

Det ser altså ut til at substitusjonsteorien her slår sprekker. Informantene i denne undersøkelsen tegner et bilde av at Internett er et svært viktig kommunikasjonsmedium for

dem, og det gjelder særlig når de skal kommunisere med mennesker som befinner seg fysisk langt borte fra dem. Likevel kommer det klart fram at informantene ønsker å besøke sin familie og sine venner når de har muligheten til det, og selv om disse mulighetene kan komme svært sjelden for noen, blir aldri den digitale interaksjonen noen virkelig erstatning for det å treffes fysisk. Virtuell kommunikasjon fører altså ikke til at informantene reiser mindre, snarere tvert imot. Det fører heller ikke til at informantene har mindre fysisk kontakt med andre mennesker i sitt nærmiljø. I stedet virker det som om den virtuelle interaksjonen først og fremst *komplementerer* den fysiske, slik at den totale kommunikasjonsmengden blir større. Man kan her spørre seg: Hvor kommer da den ekstra tiden fra? Døgnet har fortsatt bare 24 timer, så den digitale tidsbruken må nødvendigvis gå ut over andre gjøremål. Svaret er sannsynligvis at den tiden som brukes på andre dagligdagse sysler har blitt mindre. Tid som vi tidligere, med rette eller ikke, så på som litt bortkastet, har i dag blitt omgjort til meningsfylt virtuell interaksjon, eller til effektiv arbeidstid. I dag er vi tilkoblet nettverk overalt, og vi kan derfor kommunisere via disse nettverkene når det måtte passe oss. I fremtiden vil denne utviklingen med all sannsynlighet bare fortsette. Integrasjonen mellom mennesker og teknologi vil bli stadig tettere. Hvorvidt den virtuelle interaksjonen noen gang vil kunne bli en fullgod erstatning for direkte menneskelig samhandling, slik at man virkelig vil kunne snakke om en substitusjonseffekt, er imidlertid lite sannsynlig, i hvert fall i overskuelig fremtid. På spørsmål om hva som skal til for at Internett i fremtiden kan bli en fullgod erstatning for fysisk interaksjon, uttrykte Michelle seg slik:

MICHELLE: "If we can put our hand through the internet, and touch the person we are talking to, yes, it's ok".

Kapittel 6.

Konklusjon

Denne masteroppgaven har dreid seg om dyptgripende endringer i måten mennesker kommuniserer med hverandre over store avstander, endringer som først har grepet om seg de siste 10-15 årene. I denne oppgaven har jeg forsøkt å belyse hvordan disse forandringene har påvirket transnasjonale migranters sosiale felt. Jeg var opptatt av å få fram migrantenes egne opplevelser av disse endringene, og samtidig se dette i sammenheng med oppgavens teoretiske rammeverk. Jeg mener perspektivene jeg hentet inn fra teorien var fruktbare, fordi de åpnet for å se migrantenes transnasjonale kommunikasjonsmønstre som en del av overordnede debatter om nettverkssamfunnet, transnasjonalisme, digitalt klasseskille og substitusjonsproblematikk.

Etter min mening, taler denne undersøkelsen for at moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi har hatt innflytelse på hvordan transnasjonale migranter forholder seg til hverandre på tvers av kontinenter og landegrenser. Basch, Glick Schiller og Szanton Blanc (1994) sine perspektiver på transnasjonale sosiale felt mellom migranter og familiemedlemmer som blir igjen står her sentralt, fordi moderne kommunikasjonsteknologi har blitt en av de aller viktigste kanalene for interaksjon mellom disse aktørene. Før Internett kom på banen kunne transnasjonale sosiale bånd kun vedlikeholdes ved hjelp av telefoni, som var svært dyrt, eller ved brevpost, som brukte lang tid på å komme fram. Dette står i kontrast til mange av de bruksmønstrene som ble avdekket i denne undersøkelsen, der digitale teknologier som e-mail, diskusjonsforum og chatteprogrammer stod sentralt. Interessant er det også at Internett ikke ser ut til å erstatte telefonen i noen særlig grad, men at informantene i stedet finner helt nye bruksmønstre for Internett. Skal man tro informantene, bidrar digital kommunikasjonsteknologi på denne måten til en mye bredere form for kommunikasjon, noe

som er med på å hindre at sosiale bånd som strekkes over store geografiske avstander svekkes.

Castells (2000) trekker paralleller mellom datanettverk og nettverk av mennesker ved hjelp av begrepet *noder*. I Cyberspace er ikke distansen (definert som mulighetene for samhandling) mellom to noder definert av fysisk distanse, men snarere av om de er tilkoblet det samme nettverket eller ikke. Er man først koblet til et nettverk mister fysisk distanse sin mening, fordi man kommuniserer like godt med personer som befinner seg på den andre siden av kloden, som med naboen. Selv om denne typen direkte, transnasjonal kommunikasjon også var tilgjengelig via den analoge telefonen, viser eksemplene fra denne undersøkelsen at ny, digital kommunikasjonsteknologi gjør det enklere enn tidligere å vedlikeholde, etablere, og gjenopprette nettverksforbindelser over store distanser, fordi de potensielle nettverkene hver enkelt node kan delta i blir mye større. Dette er et sentralt poeng, for det tyder på at potensialet som ligger i virtuelle rom går langt utover det å forenkle kommunikasjon over avstander. Som tidligere nevnt, må Cyberspace betraktes som en egen arena for sosiale forhold, på linje med tradisjonelle, fysiske rom som nasjonalstater, landsbyer og utesteder. Samtidig foregår det en synergi-prosedy mellom fysiske og virtuelle rom ettersom stadig flere mennesker bruker tid i Cyberspace, noe som blant annet manifesterte seg i uttalelser fra informantene om at de får en forsterket identitetsfølelse av å besøke virtuelle steder der hjemlandets kulturelle essens til en viss grad kan gjenskapes.

Det at Internett har hatt en innflytelse på migranternes sosiale felt, betyr imidlertid ikke at man uten videre kan se på Cyberspace som et transnasjonalt, samlende rom. Ifølge Morley (2000) er digitalt klasseskille, både på globalt og lokalt nivå, en hindring mot en slik utvikling, fordi de som befinner seg i Cyberspace allerede har blitt utvalgt gjennom sin etnisitet, nasjonalitet, sosiale klasse og kjønn. Som vi har sett, har land som Filippinene og Iran en internettbrukerandel på rundt 10% og dette gjenspeiler seg i uttalelser fra informantene om familiemedlemmer som ikke kan nå digitalt. Dette antyder at James (2003) kan ha rett når han beskriver oppfatninger av at Internett skal utviske avstander mellom urbane strøk og utkantstrøk, mellom høyt og lavt utdannede, og mellom rike og fattige, som utopiske. Når jeg likevel velger å fremstille Internett som et viktig transnasjonalt kommunikasjonsmedium i denne masteroppgaven, har det blant annet sammenheng med at resultatene av min empiriske undersøkelse i stor grad sammenfaller med beskrivelser fra blant andre Levitt og Sørensen (2004) av transnasjonale kommunikasjonsmønstre blant migranter. Ifølge dette perspektivet samhandler migranter i dag ofte med flere ulike nasjonalstater og/eller samfunn, slik at den tradisjonelle behandlingen av migranter som enten innvandrere

eller utvandrere ikke lenger er dekkende. Mange av perspektivene som fremkom i denne undersøkelsen avslørte slike transnasjonale kommunikasjonsmønstre. Det samhandles ikke bare med familie og venner i opprinnelseslandet, men også med diasporabefolkninger i andre land. Flere av informantene hadde kontaktnettverk som var spredt over ulike verdensdeler, selv om de fleste av disse kontaktene var medlemmer av informantenes egne etniske grupper. På mange måter antyder denne undersøkelsen at kommunikasjon mellom diasporaer utgjør en større andel av migranters virtuelle kommunikasjon enn den kommunikasjonen som foregår mellom diasporaer og opprinnelsesland, og dette har sannsynligvis mye å gjøre med det globale *digital divide*.

En annen viktig debatt handler om hvorvidt virtuelle rom er i ferd med å erstatte de fysiske, slik at fysiske steder blir stadig mindre relevante og fysiske reiser blir overflødige. Det faktum at folk i det hele tatt migrerer, viser imidlertid at geografisk rom fortsatt er svært så relevant. Hvis verden virkelig var på vei til å bli slik en del utopiske perspektiver antyder, med byer i Cyberspace som overtar for virkelige byer, og mennesker som lever store deler av sine liv gjennom datamaskiner som anonyme aliaser og avatarer (Mitchell 1995), ville ikke folk lengre hatt noen incentiver til å migrere. Alt tyder på at Internett først og fremst har en *komplementerende* effekt på den fysiske verden, og at den tiden som brukes i virtuelle rom i hovedsak er tid som tidligere ble brukt til andre dagligdagse sysler, snarere enn tid som ble brukt til verdifulle, sosiale aktiviteter. De informantene som benyttet seg av digitale kommunikasjonsmidler ble ikke sosialt isolerte i den fysiske verden, men det så ut til at den totale kommunikasjonsmengden ble større.

Mye tyder på at denne integrasjonen mellom fysiske og virtuelle rom bare vil bli tettere i fremtiden. *Miniatyrisering* er her et sentralt begrep. Ennå foregår det meste av virtuelle aktiviteter mellom stasjonære terminaler som folk ikke kan ta med seg når de forlater hjemmet eller arbeidsplassen, men bærbar enheter som kan brukes til å navigere i virtuelle rom blir stadig mer utbredt. En ting er mobiltelefoner, som tross alt ennå har et begrenset bruksområde, men de siste årene har også mer avanserte terminaler som lomme-PCer, laptop (bærbar PCer) og bærbar underholdningsmaskiner blitt stadig mer utbredt. Prisen på en laptop er i dag slik at man ikke trenger spesielt store økonomiske ressurser for å få tilgang, mens for bare få år siden var slike maskiner forbeholdt mer velstående samfunnsgrupper. Når slike mobile terminaler blir stadig mer utbredt i befolkningen, samtidig som trådløse digitale nettverk dekker stadig større områder av verden, kan man virkelig begynne å snakke om en synergieffekt mellom fysiske og virtuelle rom. En slik utvikling på globalt nivå hemmes imidlertid av det tidligere nevnte digitale klasses skillet. Mens laptop og

andre portable terminaler er forholdsvis lett tilgjengelig for migranter fra den tredje verden som kommer til Europa, forblir slik teknologi bare en fjern drøm for mange av de som blir igjen i opprinnelseslandene. Jeg mener denne undersøkelsen har belyst hvordan moderne informasjons- og kommunikasjonsteknologi virker inn på transnasjonale migranternes sosiale felt, og på bakgrunn av det som her har fremkommet kan man stille et par nye, viktige spørsmål: Når stadig flere mennesker bruker stadig mer av sin tid i virtuelle rom, har samfunnet da en plikt til å inkludere alle samfunnsmedlemmer i nettverkssamfunnet, slik det har en plikt til å ta vare på svake grupper i den fysiske verden? Har den rike delen av verden noen moralsk forpliktelse til å arbeide for å dempe det globale *digital divide*, på samme måte som vi på moralsk grunnlag påtar oss å hjelpe flyktninger og marginaliserte grupper i den tredje verden? Etter hvert som synergien mellom fysiske og virtuelle rom blir tettere, vil slike problemstillinger bli stadig mer aktuelle.

Litteraturliste

- Adams, Paul (1998). 'Network Topologies and Virtual Place'. *Annals of the Association of American Geographers*, 88(1): 88-106.
- Anthias, Floya (1998). 'Evaluating 'Diaspora': Beyond Ethnicity'. *Sociology*, 32(3): 557-580.
- Basch, Linda, Nina Glick Schiller og Cristina Szanton Blanc (1994). *Nations Unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Langhorne, Pennsylvania: Gordon and Breach Science Publishers.
- Brubaker, Rogers (2005). 'The 'diaspora' diaspora'. *Ethnic and Racial Studies*, 28(1): 1-19.
- Castells, Manuel (2000). *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. 1: The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford University Press.
- Castells, Manuel (ed.) (2004). *The Network Society: A Cross-cultural Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Cloke, Paul, Ian Cook, Philip Crang, Mark Goodwin, Joe Painter og Chris Philo (2004). *Practising Human Geography*. London: Sage.
- Dahan, Michael og Gabriel Sheffer (2001). 'Ethnic Groups and Distance Shrinking Communication Technologies'. *Nationalism & Ethnic Policies*, 7(1): 85-107.
- Desmond, Shaw (1929). 'How television will kill time'. *Television*.
- Elkins, David (1997). 'Globalization, Telecommunication, and Virtual Ethnic Communities'. *International Political Science Review*, 18(2): 139-152.
- FarsiNet (1996). <http://www.farsinet.com/>
- Friedman, Jonathan (2005). 'Diasporization, Globalization, and Cosmopolitan Discourse'. I: Levy, André og Alex Weingrod (eds). *Homelands and Diasporas: Holy Lands and Other Places*. Stanford, California: Stanford University Press, 140-165.
- Gibson, William (1984). *Neuromancer*. New York: Ace Books.
- Graham, Stephen (2002). 'Bridging urban digital divides? Urban polarisation and information and communications technologies (ICTs)'. *Urban Studies*, 39(1): 33-56.
- Graham, Stephen og Simon Marvin (2000). 'Urban Planning and the Technological Future of Cities'. I: Wheeler, James, Yuko Aoyama og Barney Warf (eds). *Cities in the Telecommunications Age: The Fracturing of Geographies*. New York: Routledge, 71-96.

- Graham, Stephen og Simon Marvin (2001). *Splintering urbanism: networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. London: Routledge.
- Hampton, Keith (2004). 'Networked sociability online, off-line'. I: Castells, Manuel (ed.). *The Network Society: A Cross-cultural Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar, 217-232.
- Harvey, David (1989). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Internet World Stats* (2006). <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
- James, Jeffrey (2003). *Bridging the Global Digital Divide*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Kvale, Steinar (1997). *Det Kvalitative Forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Levitt, Peggy og Ninna Nyberg Sørensen (2004). *The Transnational Turn in Migration Studies*. Global Migration Perspectives, 6. Geneve: Global Commission on International Migration.
- McLuhan, Marshall (1964). *Understanding Media*. New York: Mentor.
- Migration Information Source* (2005). <http://www.migrationinformation.org/>
- Milgram, Stanley (1970). 'The Experience of Living in Cities'. *Science*.
- Mitchell, William (1995). *City of Bits: Space, Place, and the Infobahn*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Morley, David (2000). *Home Territories: Media, Mobility and Identity*. London: Routledge.
- Nua Ltd. Internet Surveys* (2005). http://www.nua.ie/surveys/how_many_online/world.html
- Omdahl, Jan (2003). *Den Vakreste Kvinnen i Verden: Reisebrev fra Nettverkssamfunnet*. Oslo: Press Forlag.
- Panagakos, Anastasia og Heather Horst (2006). 'Return to Cyberia: Technology and the social worlds of transnational migrants'. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*, 6(2) 109-124.
- Parham, Angel Adams (2004). 'Diaspora, community and communication: Internet use in transnational Haiti'. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*, 4(2): 199-217.
- Robins, Kevin (1999). 'Foreclosing on the City? The Bad Idea of Virtual Urbanism'. I: Downey, John og Jim McGuigan (eds). *Technocities*. London: Sage, 34-59.
- Safran, William (1991). 'Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return'. *Diaspora*, 1(1): 83-99.
- Statistisk Sentralbyrå* (2006). <http://www.ssb.no/>
- Thagaard, Tove (2002). *Systematikk og Innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- The World Factbook* (2006). Springfield, Virginia: Potomac Books.

- Toffler, Alvin (1980). *The Third Wave*. London: Collins.
- Van den Bos, Matthijs og Liza Nell (2006). 'Territorial bounds to virtual space: Transnational online and offline networks of Iranian and Turkish-Kurdish immigrants in the Netherlands'. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*, 6(2): 201-220.
- Vertovec, Steven (2004). *Trends and impacts of migrant transnationalism*. Working Paper, 3. Oxford: COMPAS..
- Wilding, Raelene (2006). 'Virtual intimacies? Families communicating across transnational contexts'. *Global Networks: A Journal of Transnational Affairs*, 6(2): 125-142.
- Wirth, Louis (1938). 'Urbanism as a way of life'. *American Journal of Sociology*.

Vedlegg 1. Intervjuguide

<p>Tema: Hvem? Hvem kommuniserer du med via Internett? Hovedsakelig medlemmer av din etniske gruppe? Hvorfor velger du å kommunisere med akkurat disse personene? Hvilke faktorer er mest sentrale for å avgjøre hvem du velger å kommunisere med?</p>	<p>Tema: Eksisterende nettverk. Føler du at digital kommunikasjon er viktig for deg for å holde kontakten med din familie og ditt eksisterende sosiale nettverk? Hvorfor/hvorfor ikke er slik kommunikasjon viktig for deg? På hvilken måte foregår denne kommunikasjonen? Hvor befinner de menneskene du kommuniserer med seg?</p>
<p>Tema: Nye nettverk. Føler du at digital kommunikasjon er viktig for deg for å opprette nye sosiale nettverk? Hvorfor/hvorfor ikke er slik kommunikasjon viktig for deg? På hvilken måte foregår denne kommunikasjonen? Hvor befinner de menneskene du kommuniserer med seg? Har det noen gang skjedd at du har møtt en person via Internett, og senere truffet denne personen i virkeligheten? I hvilken sammenheng foregikk i så fall dette? Hvorfor valgte du eventuelt å gjøre dette?</p>	<p>Tema: Samlende kvaliteter. På hvilken måte kan digital kommunikasjon virke samlende på en diasporabefolkning? På hvilken måte kan Internett føre til mer global migrasjon? Hvorfor/hvorfor ikke kan digital kommunikasjon ha en slik effekt? Tror du en diasporabefolkning har andre bruksmønstre enn den delen av en befolkning som befinner seg i sitt opprinnelsesland? Hvordan tror du i så fall disse bruksmønstrene skiller seg fra hverandre? På hvilke måter, om noen, tror du Internett kan ha negative konsekvenser for mennesker som flytter til et nytt land?</p>
<p>Tema: Hindringer. Er det noen mennesker du er forhindret fra å kommunisere med online? Hvorfor kan du ikke kommunisere med disse? Er begrensningene av sosial eller politisk art? Hvilke alternativer har du eventuelt? På hvilken måte skiller Internett seg fra tradisjonelle medier på dette punktet?</p>	<p>Tema: Substitusjon. På hvilken måte vil du si at digital kommunikasjon har forandret ditt liv? Føler du at digital kommunikasjon kan erstatte fysisk interaksjon? Hvilke kvaliteter ved fysisk interaksjon føler du kan erstattes av digital kommunikasjon, og hvilke kan ikke erstattes? I hvilke sammenhenger, og med hvilke personer, kan dette i så fall skje? Hvorfor/hvorfor ikke kan en slik substitusjon finne sted? Tror du at den digitale interaksjonen i større grad vil kunne erstatte den fysiske i fremtiden, ettersom mer avansert kommunikasjonsteknologi kommer på banen?</p>